SIYAASADDA MAALIYADDA CIMILADA

Wasaaradda Deegaanka iyo Isbeddelka Cimilada

U Diyaargarowga iyo Barnaamijka Taageerada Diyaarinta GCF: Xoojinta NDA, Taageerada Barnaamijyada Dalka iyo Horumarinta socoshada Mashruuca ee Soomaaliya

Global Water Partnership Organisation

SOM-RS-002

March 2024

TUSMADA

MAHADNAQ iii

ARAR--iv

SOO-GAABIN vi

HORDHAC KOOBAN viii

CUTUBKA KOOWAAD 1

MAALIYADDA CIMILADA 1

1.0. Nuxurka Maaliyadda Cimilada Adduunka 1

1.1. Qulqulka Maaliyadda Lacagta ee Soomaaliya 3

CUTUBKA LABAAD 6

HAB-DHISMEEDKA SIYAASADDA 6

1.0. Hadafka Siyaasadda 6

1.1. Hiigsi 6

1.2. Ujeedka Siyaasadda 6

1.3. Mabaadiida Siyaasadda Hago 7

1.4. Adeegsiga 8

CUTUBKA SADAXAAD 9

MAALGELINTA IYO QEYBAHA MUDNAANTA LEH 9

3.0 Beeraha 9

3.1 Qaybta Biyaha 12

3.2 Khayraadka Badda iyo Dhaqaalaha Buluugga ah 14

3.3 Qeybta noolaha kala duwan iyo Kaymaha 16

3.4 Caafimaadka iyo Fayo-qabka 18

3.5 Qaybta Tamarta 21

3.6 U Diyaargarowga iyo ka jawaabida Aafooyinka 25

3.7 Qaybta Warshaaha 27

3.8 Gaadiidka iyo Kaabayaasha dhaqaalaha 29
CUTUBKA AFARAAD 32
WAX QABADAYADA ISTARAATIIJIYADED.. 32
4.0 Hordhac 32
4.1 Samaynta Sanduuqa Cimilada Qaranka 32
4.1.1 Ujeedada Sanduuqa Cimilada Qaranka 33
4.1.2 Hawlaha Muhiimka ah ee Sanduuqa Cimilada Qaranka 34
4.1.3 Qaab-dhismeedka Sanduuqa Cimilada Qaranka 34
4.1. Qaab-dhismeedka Sharci iyo Nidaaminta 35
4.2. Horumarinta Awoodda Hay'adaha 36
4.3. Qaab-dhismeedka Maamulka iyo Hay'adaha 38
4.4 Qaab dhismeedka Soo jiidan kara horumarinta Maaliyadda Cimilada 39
CUTUBKA SHANAAD 41
DHAQAN GALINTA SIYAASADDA 41
5.0. Hordhac 41
5.1. Dhaqan galinta Siyaasadda.. 41
5.2. Hagajinta Hay'adaha.. 41
CUTUBKA LIXAAD 45
LASOCODKA, TABINTA WARBIXINTA IYO QIIMAYNTA 45
5.0. Dabagalka iyo Qiimaynt**a** 45
LIFAAQA: QEEXITAANNO IYO ERAY-BIXIN 47

MAHADNAQ

Siyaasadda Maaliyadda Cimilada Qaranka (NCFP) ee Soomaaliya waxaa la diyaariyay ayada oo la kaashanaayo dhinacyo badan oo saamiley ah kuwaas oo ka qeyb qaatay dhameystirka siyaasaddan. Wasaaradda Deegaanka iyo Isbeddelka Cimilada waxa ay sees u ahayd dhisidda siyaasaddan, iyada oo kaashanaysay hay’ada Global Water Partnership (GWP) iyo Sanduuqa Cagaaran ee Cimilada (GCF).

Siyaasadda (NCFP) waxaa laga talo galinayay mas’uuliyiinta wasaaradaha heer federaal, dowlad goboleedyada, iyo bulshada rayidka. Sidoo kale waxaa laga talo galin hay’adaha dowliga ahayn, hay’adaha caalamiga iyo kuwa dowladda dhexe, iyo guddiga Baarlamaanka Soomaaliya ee Kheyraadka Dabiiciga iyo Deegaanka. Dhammaan inta wax ku biirisay ama ka qayb qaadatay siyaasaddan, waxa aan uga mahadnaqaynaa kaalintii ay ku lahaayeen ee ay ka geysteen diyaarinta siyaasaddan.

Waxa aan sidoo kale u mahadcelinaynaa Wasaaradda Deegaanka iyo Isbeddelka Cimilada oo uu hormuud ka yahay agaasimaha guud kaalintooda ku aaddaneyd la shaqeynta mas’uuliyiinta dowladda ee heer federaal iyo heer dowlad-goboleed. Sidoo kale waxaan kaga mahadnaqaynaa kaalintoodii fududaynta iyo abaabulka ee madallada aqoon-isweydaarsiga ee lagu gorfaynaayay diyaarinta iyo dhisidda siyaasaddaan.

ARAR

Qiyaasahaan 65% dadka waxa ay kutiirsanyihiin dhaqashada xoolaha iyo beeraha si ay nololmaalmeedkooda u helaan. Sidoo kale saboolnimada ayaa aad ugu baahsan bulshada, iyadoo qiyaastii kala bar dadka ay kunoolyihiin heerka saboolnimada caalamiga ah iyo silamid ah sedax meelood halmeel kamid ah waxa ay kunoolyihiin saboolnimada ba'an.

Iyadaoo la eegay onuglaanshaha daranee isbeddelka cimilada, Soomaaliya waxay si degdeg ah ugu baahantahay maaliyadda cimilada si loo taageero is beddelka dalka ee horumar kawaara ee adkaysiga cimilada iyo yareynta qiiqa. Si kastaba ha ahaatee, awoodda xaddidanee hay'adaha dawladda iyo kuwa aan dawligaahaynee ah in ay helaan, fuliyaan, ama ay kormeeraan maaliyadda cimilada ayaa ah caqabad weyn oo ku ah dhismaha adkaysiga-cimilada ee Soomaaliya, taasoo ka dhalaneysaa in Soomaaliya aysan sitoos ah u helikarin maaliyadda cimilada caalamiga ah.

Wax ka qabashada isbeddelka cimilada waxay u baahantahay in aan wax ka bedelno dhaqaalaha, annagoo kudarayna isbeddelka cimilada siyaasadaha iyo tallaabooyinka horumarinta dhammaan qaybaha kala duwan. Tani waxay hoos u dhigidoontaa siidaynta qiicagaaska, waxayna yareyndoontaa nuglaanshaheena ku aaddan dhibaatooyinka isbadalka cimilada, sidoo kale waxay horseedidoontaa guulo lagagaaro yareynta saboolnimada sababtooah, qaadashada tallaabooyin la qabsiga iyo yareynta isbeddelka cimilada waa danaha qaranka.

Caalamka, Soomaaliya waaqayb ka tahay heshiiska qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee isbeddelka cimilada, borotokoolka Kyoto, iyo heshiiska Paris. Shantii sanoee la soodhaafay, dadaallo badan ayaa la sameeyay siloogudaro arrimaha isbeddelka cimilada siyaasadaha iyo barnaamijya dadalka, oo ay kujirto siyaasadda qaranee isbeddelka Cimilada 2020, taasoobixisa qaab-dhismeed xeerar oo loogutalagalay in sifiican looga

jawaabo isbeddelka cimilada iyo in la helo habab iyo tallaabooyin lagugaaro horumar waara oo kaarboonka laguyareeyo, adkaysina u leh isbeddelka cimilada.

Siyaasadda maaliyadda cimiladu waa arrin muhiim ah oo fududeyneysa dadaalkeenna wax ka qabashada isbeddelka cimilada. Heshiiska Paris wuxuudejinayaa yool ah in la abaabulo 100 bilyan oo doolar sanadkii lagabilaabo 2020 si loo taageero hawlaha yareynta iyo la qabsiga eedalalka sookoraya. Ilo dhaqaale oo waaweynoo ka imanaya xarumaha gaarka ah iyo kuwa dowliga ah ayaa la filayaa in lagu bixiyo hawlaha la xiriira isbadalka cimilada.

Si dalkeenna ugafaa'iidaysto fursadahaan, waa in la helo hay'adahii saxdaahaa iyo habraacyo maaliyadeed si kheyraadka sihufan loogujiheeyo mudnaanta qaranka ee isbadalka cimilada iyo horumarka. Iyadaootaas la tixraacayo waxa aansameynay siyaasadda maaliyadda cimilada. Ujeedada siyaasaddan qaran ee maaliyadda cimilada waa in la xoojiyo oo la hagaajiyo awooddeenna si aan u abaabulno uguna maamulno si wax kuool ah ooaan ula soconno maaliyadda kufilanoo la saadaalin karo ee isbeddelk acimilada.

Siyaasaddan waxay dejinaysaa qaab-dhismeed hagitaan ah oo laguxoojinayo nidaamyada maaliyadeed ee qaranka iyo awoodda hahay'adaha, si wax kuool ah looguheli karo, loo qaybiyo, loo qaato, loo maamulo, lanakormeero, islamarkaana warbixin lagasoobixiyo maaliyadda cimilada sihufanoo mas'uuliyad leh. Siyaasaddan waa tallaabadii uguhorreysay ee Soomaaliya oo kuwajahan dadaal iskudhafan si loo aqoonsado, loo soojiito loonaisticmaalo maaliyadda cimilada si loogu sii ambaqaado yoolalka isbeddelka cimilada iyo horumar kawaara ee qaranka.

H.E. Ambassador Khadija Mohamed Almakhzoumi
Wasiirka Deegaankaiyo Isbadalka Cimilada
Dowladda Fedaraalka ah ee Soomaaliya

SOO-GAABIN

AD	Adaptation Fund
ADB	African Development Bank
BRT	Buss Rapid Transit
CIF	Climate Investment funds
COP27	Conference of the Parties
CSOs	Civil society organizations
CTF	Clean Technology fund
DAEs	Direct Access Entities
DFE	National or international development finance institutions
E-ProMIS	Electronic Project Management Information System
ESPs	Energy Service Providers
FGS	Federal Government of Somalia
FMS	Federal Member state
GCF	Green Climate Fund
GDP	Gross Domestic Products
GHG	Greenhouse Gass
GWP	Global Water Partnership
GWPEA	Global Water Partnership East Africa
GWPO	Global Water Partnership Organization
HSDGs	High-Speed Diesel Generators
IFMIS	Integrated Financial Management Information Systems
IFRC	International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
IMTSC	Inter-ministerial technical steering committee
IPCC	Intergovernmental panel on Climate change
LULUCF	Land use, land-use change, and forestry sub-sector
LV	Low Voltage

MOECC	Ministry of Environment and Climate Change
MRV	Monitoring, Reporting, and Verification
MV	Medium Voltage
NAP	National adaptation plan
NCCP	National Climate Change Policy
NCF	National Climate Fund
NCFP	National Climate Finance Policy
NDA	National Designated Authority
NDC	Nationally Determined Contributions
NDP	National Development plans
NIE	National Implementing Agencies
NIMES	National Integrated Monitoring and Evaluation System
NMA	Non-market-based approach
NRW	Reduction of non-revenue water
PFM	Public Financial Management
R&D	Research and development
REDD	Reducing Emissions from Deforestation and forest degradation
SCF	standing committee on finance
SDGs	Sustainable Development Goals
UNDP	United Nations Development Program
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
USD	United State Dollars
WB	World Bank

HORDHAC KOOBAN

Horumarinta siyaasadda maaliyadda cimilada waxay ka timid baahida loo qabo siyaasad cad iyo hagitaan istiraatiiji ah ee gaabka maalgelinta cimilada. Siyaasadda qarannee is beddelka cimilada ee la ansixiyay (2020) iyo wax-ka-qabadka qaranee la cusbooneysiyay (NDCs) 2023 waxay si cad u muujiyeen baahida loo qabo in la aasaaso habab maalgelinta cimalada. Waxay soojeediyeen in la ka faa'iidaysto horumarka weyn ee tiknoolajiyada iyo soojiidashada maalgelinta cimilada si kor looguqaado kobaca iyo horumarka dhaqaale ee mustaqbalka.

Siyaasadda maaliyadda cimilada, waxa ay Soomaaliya ka caawindoontaa kor u qaadidda dhaqangalinta qorshaha horumarinta qaranka, taasoo la go'aamiyay in wax lagaqabto. Aya daoo kor loo qaadayo wanaajinta siyaasadda dalka, xoojinta awoodda la qabsiga ayadaoohorseedeysa wadooyinka horamaribta yareynta kaarboonka, iyo gaarintaanka yoolalka horumarka waara. Siyaasadda nmaaliyadda cimilada waxa ay ujeedadeedu tahay iney ka faa'idaan qeybaha kala duwan ee dhaqaalaha Soomaaliya. Sidoo kale siyaasaddani waxa ay raadineysaa in ay Soomaaliya u fudadeyso helitaanka maaliyadda cimilada, ayadaoo loo marayo habab caalami ah, silamid ah qoondada gudaha iyo ka qeybgalka ilaha gaarka ah.

Siyaasaddani waxa ay soojeedineysaa in wasaaradda deegaanka iyo isbadalka cimilada ay tahay hay'adda qaranee loo xilsaaray dhaqaalaha cimilada cagaaran. Siyaasadda nmaaliyadda cimilada waxa ay kudhisantahay qiyamka 'Mid guud, balse loogu kala saaray masuuliyadaha iyo awoodaha la tixgaliyay' taasoo lagusheegay heshiiska hab-dhismeedka QM ee isbadalka cimilada iyo heshiiska Paris.

Soomaaliya, qarashaadka lagumaamulo dhibaatooyinka la xariira cimilada waa ay labajibbaarmeen. Isbadalka joogta ah ee cimilada waxa ay sababeen qarashaad sare kuwaasoo isagujiro kuwa bulsho, deegaan iyo mid dhaqaale. Abaaraha iyo daadadka waxa ay sababeen in laguwaayonooliga, nolasha dadka iyo wareeggii falcelinada binu-aadinimo. Qiyaasahaan 7.7 malyan oo dadka ah (kala bar bulshada) ee Soomaaliya waxa ay u baahnaayeen gargaar binu-aadanimo sanadkii 2022-ka.

Sidaasdarteed, isbadalka cimilada waxa uu sitaban u saameeya Soomaaliya, bulsho, deegaan iyo horamar dhaqaaleahaanba. Dardar-gelinta iyo xoojinta helitaanka tooska ah iyo iskudaba-ridida maaliyadda cimilada waxay ay lama huraan u tahay dowladda federaalka iyo dowladgoboleedyada si ay u gaaraan hadafyada horumarka dhaqaale, ayagaoo la tacaalaya isbadalka cimilada.

Dalalka horumaray 2020 waxay ballanqaadeen in ay kubixiyaan $100 bilyansanadkii, si ay ugajawaabaan baahiyaha dalalka sookoraya, oo ay kujirto Soomaaliya, ayadaoo ay qeyb ka tahayheshiiska Paris. Sidoo kale shirkadii 28-aad isbadalka cimilada-QM (Cop-28) waxaaloogaheshiiyay in la dhiso sanduuqa waayidda iyo waxyeelada ee isbadaka cimilada.

Siyaasaddan waxay ujeedadeedu tahay in la aasaasooo la dardargeliyo yoolalka horumarinta qaranka ee Soomaaliya iyadaoo loo marayo kordhinta maaliyadda cimilada iyo iskudabarididа kheyraadka taasoo wax kudareysa kaarboon yar iyo yoolalka horumarinta adkeysiga cimilada. Siyaasadda maaliyadda cimilada waxay dejineysaa habraacyada sharciga iyo qaab-dhismeedka habeynta warbixinadasi loo helo, loona maareeyo maaliyadda cimilada taasoo waafaqsan qaab-dhismeedka hay'adaha iyo nidaamyada lagudejiyey Siyaasadda Isbeddelka Cimilada ee Qaranka 2020.

Hadafyada siyaasaddani:

1. Waan in ay dhisaan habab maaliyadda cimilada oo wax kuool ah, si loo adkeeyo in ay sitoos u helaan maaliyadda cimilada barnaamijyada la qabsiga isbadalkan cimilada ee Soomaaliya.

2. Waa in ay xiriiriyaan ayna iskudaba-ridaan maaliyadda cimilada si loo taageero qiica-yar iyo horumarinta adkeysiga cimilada iyadaoo la adeegsanayo ilogudaha iyo kuwacaalami ah.

3. In lagudhiirigaliyo hagaajinta dhaqangalinta maareyntamaaliyadda gudaha siwaafaqsan siyaasadda sanadle-ha ah iyo maaliyadda cimilada.

4. Xoojinta jawiga u fududeynaya maaliyadda cimilada iyo kobcinta awoodda hay'adaha Soomaalidasi ay sihufan u helaan, u maareeyaan, una isticmaalaan kheyraadka maaliyadda cimilada, oo ay kujirto aasaaska sanduuqa cimilada qaranka ee wasaaradda maaliyadda iyo kudaristaarrimahacimiladageeddi-socodkamiisaaniyadda qaranka.

5. Kaalinsiintaiyokudhiirigalintaxarumahagaarka eh ka qeybqaadashadamaaliyaddacimilada, ayadaoo la hormarinayo hababmaaliyadeed oo casri ah, kuwaasoo ay siwadajir ah uguwada qeybqaadankaraan xarumaha gaarka ah iyo kuwa dowliga ah.

6. In jinsiga lagudaro qorsheynta, qaybinta, iyo hirgelinta maaliyadda cimilada si loo isticmaalo kheyraadka si cadaalad ah oo waxtarleh, iyadoo wax lagaqabanayo saameynta kala duwan ee cimilada kuyeelato dumarka iyo ragga, lanadhiirigelinayo sinnaanta jinsiga iyo ka mid noqoshada bulshada.

Siyaasadda waxay muujinaysaa tiro talaabooyin istiraatiiji ah oo dhiirrigelinkarta iskudaba-ridida maaliyadda cimilada iyo kordhinta qulqulka maaliyadda. Talaabooyinka muhiimka ah waxaa ka mid ah aasaaska sanduuq amaaliyadda cimilada qaranka (NCF) ee Soomaaliya kaas oo caawinkara iskudubaridka, dhaqaajinta, iyo raadraaca maaliyadda cimilada ee Soomaaliya, oo ay kujiraan ilaha gudaha, wadar-geesoodka iyo iskaashiga laba-geesoodka ah. Tani waxay xoojindoontaa hufnaanta iyo islaxisaabtanka.

Siyaasaddani waxa ay dhiirrigelisaa kobcinta awoodda si loo horumariyo mashaariic/barnaamijyo la maalgelin karo, sidoo kale sihufan loo maareyn karo, lanahergelin karo hindisayaashaas. Siyaasadda sidoo kale waxay adkeyneysaa baahida loo qabo heerarka kalsoonida maaliyadeed, maareynta iyo ku-dhaqanka habraacyada ilaalinta deegaanka iyo bulshada, oo ay kujirto dhiirrigelinta ka-qaybgalka daneeyayaasha ee maalgelinta cimilada iyo falanqaynta kharashka iyo faa'iidada.

Siyaasaddan waxay dhiirrigelisaa xoojinta awoodda dowladda federaalka iyo dowlad goboleedyada si loo hirgeliyo siyaasaddan waxayna taageertaa bulshada rayidka ah iyo xarumaha gaarka ah in ay noqdaan shuraako xooggan. Helitaanka siyaasaddan maaliyadda cimilada ayaa kudhiirrigelindoonta Soomaaliya in ay sifirfircoon ugaqaybqaadato wadahadalada caalamiga ah ee maaliyadda cimilada. Hababka cusub ee suuqa ayaa Soomaaliya u ogolaanaya in ay ahaato mid xaaladaha cusub la socoto, si aynaugusugnaato boos adagoo ay sifirfircoon ugafaa'iidaysato fursadaha ka soobaxa suuqyada kaarboonka, shuraakada horumarinta iyo sanduuqyada cimilada ee caalamiga ah.

- ❖ Qodobada soosocda waa sookoobidda talaabooyinka istiraatiijiga ah eelagugaari karo yoolalka siyaasadda maaliyadda cimilada ee lagudejiyey meelaha suurtagalka ah:

1. In la asaaso sidoo kale la dardargaliyo in si toosa loo helo lacaga kubaxa cimilada, ayadaoo loo marayo dhisidda kartida, sameynta sharciyo, iyo wax ka badalkanidaamka, sidoo kale kor uqaadida heerka kalsoonida, kormeerida iyo qaab-dhismeed islaxisaabtan, silamidah ilaanbulsho iyo deegaan, gudaha hay’adahadowladda.

2. Aasaaska iyo hawlgelinta waxtarkaleh eeSanduuqa Isbedelka Cimilada iyoq aab-dhismeedkiisa,

3. Horumarinta hab-maaliyadeedka gudaha iyo dibadda ee cimilada si loo dardargaliyo loona maalgashado waxyaabaha kala duwanoo mudnaantanaleh ee dhaqaalaha dalka.

4. Dhiirrigelinta iyo fududeynta hirgelinta hindisayaasha kor u qaadaya adkeysiga maaliyadda cimilada, yaraynta gaasaska (GHG) iyo abuurista ganacsiga kaarboonka halka ay suurtogal iyo macquultahay iyadaoo loo marayo suuqyada waafaqsan iyo kuwa iskaa wax u qabso ah si Soomaaliya ay ugaqayb qaadato horumarka bulsho, deegaan iyo dhaqaale iyo xoojinta awoodda wax ka qabashada.

5. In la soojiito maaliyadda cimilada iyo dhiirrigelinta maalgashiga iyadaoo loo marayo qalabyada maaliyadeed iyo kuwadhaqaalaha cagaarani yadaoo loo marayo iskaashiyo iyo siwadajir ah.

6. Deji nidaamyo qaran oo lagukormeero, warbixin lagusoogudbiyo, laguna xaqiijiyo si loo helo aragti buuxda oo kusaabsan hab socodka, ilaha iyo ujeeddooyinka maaliyadda cimilada gudaha iyo kuwa caalamiga ah ba.

7. Hormari nidaam sharci iyo xeerar dhammaystiranoo adag, la fahmi karo, kunasaabsan maaliyadda cimilada, kaasoo ka jawaabaya horumarka Soomaaliya iyo nidaamka maaliyadda cimilada caalamiga ah.

Wasaaradda Deegaankaiyo Isbeddelka Cimilada (MOECC) ayaa hoggaamindoonta oo fududeyndoonta dhaqangelinta siyaasaddan, iyadoo si dhow ula shaqeyneyndoonta dhammaan daneeyayaasha iyo hay’adaha ay quseyso howshaan, si loo abaabulo ilo kufilan loona sameeyo

xeerar iyo sharc iyo loo baahanyahay. Tallaabooyinka istiraatiijiyadeed eelagu xusay qodobka 4 ayaa waxaa dhaqangelindoona wasaaradda iy ohay'adaha la shaqeeya, oo ay kujiraan wasaarada hadowlad-goboleedyada, iyagoo kudaraya qorshayaashooda istiraatiijiyadeed.

Xarumaha cilmi-baarista iyo jaamacadahaayaa door weyn ka ciyaaridoona cilmi-baarista, wacyigelinta, waxbaridda, horumarinta kartida iyo aasaasidda xarumaha casriyeynta iyo tiknaloojiyadda nadiifka ah, sidalaguqeexay siyaasadda qaranka ee is badalka cimilada, si loo yareeyoqiiqa, loonakordhiyo maaliyadda cimilada, sababtoo ah xogta ay xarumahaasi soosaaraan ayaa taageeridoonta horumarinta mashaariicda la maalgelin karo.

Siyaasaddan maaliyadda cimilada waxaa dib loo eegidoonaaoo la kormeeridoonaa afartii sano mar, si loo qiimeeyo waxtarkeeda iyo ku habboonaanteeda wax ka qabashada arrimaha mudnaanta leh iyo kuwa soobaxaya ee maaliyadda cimilada eegudaha iyo caalamka.

CUTUBKA KOOWAAD

MAALIYADDA CIMILADA

1.0.Nuxurka Maaliyadda Cimilada Adduunka

Falcelinta adduunka ee is-baddelka cimilada waxaa lagu dhisay oo sees lagagadhigay saddex tiir oo kala ah; in la dhimooo la yareeyo qiiqa kaarboonka sihoos loogudhigo kulka adduunka (Yareyn-Mitigation), in la diyaariyo bulshada, hay'adaha, iyo kaabayaasha si lagagahortago saameynta is-baddelka cimilada ee taaganta iyo timaatada (Laqabsi-Adaptation), iyo in la isku-dabarido dhaqaalaha mudnaanta u leh si waxyaabahaani wax lagagaqabto (climate financing).[1]Qaab-dhismeedkaani waxaa lagudhisay oo sal lagagadhigay Heshiiska Hab-dhismeedka Qaramada Midoobayee Is-baddelka Cimilada (UNFCC), waxana loo qaabeeyay silamid ah heshiiyada cimilada kuwaasoo la dhisay tobankii sano ee lasoodhaafay.

Aragtida 'maaliyadda cimilada' waxa ay ka dhigantahay kheyraadka maaliyadeedee loo qoondeeyay waxkaqabashada saamaynta iyo is-baddelka cimilada. Waxa ay ka koobantahay ilo maaliyadeed iyo habab kala duwanoo ka imaanaayo dhinacyada kanaalada wadar-geesoodka (multilateral) Heshiiska Hab-dhismeedka Qaramada Midoobayee Is-baddelka Cimilada, kanaalada kale ee wadar-geesoodka, kanaalada labo-geesoodka (Bilateral), iyo kanaalada heer qaran iyo sidoo kagaarka ah. Waxa ay iskugujirtraa mid maxalli, mid qaran iyo mid ka gudbayso xuduudaha, kuwaasoo ka kooban deeqo, deyn, iyo damaanad dhoofin. Maaliyadda cimilada waxa ay mudnaan u leeyadahayoo ay caawinaysaa hirgalinta ajandayaasha caalamiga, gobol, iyo kuwa heer qaran, waana mowduuc aad lagagadoodo shirarka Qaramnada Midoobayee is-badelkacimilada. Mabda' laguheshiisay kunadhisan 'Mid guud, balseloogu kala saaray masuuliyadaha iyo awoodaha la tixgaliyay' wuxuu caddeynayaa in dhammaan dalalka ay mas'uul ka yihiin wax ka qabashada isbeddelka cimilada, haddana dalalka horumaray ay leeyihiin waajibaad maaliyadeed oo weyn aynatahay inay dalalka sookoraayo ka caawiyaan khayraadka maaliyadeed sin lagagadhabeeyo himilada UNFCCC.[2]

---

[1] *UNFCCC Process*
[2] *UNFCCC Introduction to Climate Finance*.

Heshiiska Paris (Paris Agreement) waxauu dib u xaqiijinayaa waajibaadka dalalka horumaray, waxa uuna dalalka kale kubogaadinayaa in ay kubiiriyaan wax-ku-darsiga tabarucaadka ah.Si loo fududeeyo bixinta maalgelinta cimilada, Heshiiska Qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee Isbeddelka Cimilada (UNFCCC) wuxuu sameeyay hab maaliyadeed (financial mechanism) si uu dalalka sookoraayo ee qeybta ka ah heshiiska ugutaageero khayraad maaliyadeed. Habka maaliyadeed wuxuu sidoo kale u adeegsadaa heshiiska Kyoto iyo heshiiska Paris. Heshiisku wuxuu sheegayaa in hirgalinta qalabka maaliyadeed lagu aamini karo hal ama in ka badan ee hay'adaha caalamiga ah ee jira. Xarunta Deegaanka Adduunka (GEF) waxay u shaqeynaysay sidii hay'ad maamul ee habka maaliyadeed tan iyo markii heshiiska u udhaqangalay 1994. Shirkii COP16, 2010, dalalka waxay aasaaseen Sanduuqa Cagaaran ee Cimilada (GCF) sidoo kale waxaa sanadkii 2011 la isku raacay in aynoqoto hay'ad maamuloo u taagan habka-maaliyadeed. Hab kamaaliyadeed wuxuu u taaganyahay Shirarka Dalalka (COP), kaas oo go'aamiya siyaasadaha, mudnaanta barnaamijyada, iyo shuruudaha u-qalmitaankamaalgelinta. Dalalka waxay sidoo kale aasaaseen labo sanduuq oo gaar ah, Sanduuqa Isbeddelka Cimiladaee Gaarka (SCCF) iyo Sanduuqa Dalalkaugu Horumar-yar (LDCF), waxaana labadaba maamula GEF iyo Sanduuqa La-qabsiga (AF) oo lagua asaasay Heshiiska Kyoto ee 2001.

Shirka Isbedelka Cimiladaee Paris 2015, wxaa ay dalalka ku heshiiyeen in hay'adaha maamula o habka maaliyadeed, Sanduuqa Cagaaranee Cimilada (GCF) iyo Xarunta Deegaanka Adduunka (GEF), iyo sidoo kale Sanduuqa Isbeddelka Cimilada ee Gaarka (SCCF) iyo Sanduuqa Dalalkaugu Horumar-yar (LDCF), inay u adeegaanayna Heshiiska Paris. Iyadaoo loo raacaayo heshiisyada Cancun ee 2010, lanatixgalinaayo tallaabooyinka wax kuoolka ee laguyaraynaayo dhibaatada cimilada iyo in sihufan loo hirgaliyo, waxa ay sanadkii 2020 dalalka horumaray ballanqaadeen inay siwadajir ah dalalka soo-koraayo ugutaageeraan 100 bilyan oo doolar sanadkasto. Markii la ansixinayay Heshiiska Paris, xubnaha waxay aqbaleen yoolkan waxayna ugu baaqeen waddada lagugaari karo hiigsiga 2020. Si kastaba ha ahaatee, ballanqaadka maaliyadeedee 100 bilyan doolar ee dhamaadka sanadka 2020 lama helin, halka hiigsigaasi 2020 dib loo dhigayilaa 2025 iyo sidoo kale horumarinta Hadafka Wadareedka Cusub ee Maaliyadda Cimilada (NCQG). Waxaashirkii COP28 la aasaasay sanduuq waayidda iyo waxyeelada (Loss and Damage Fund) si loo taageero dalalka ay saameeyeen isbedelka cimilada.

1.1.Qulqulka Maaliyadda Lacagta ee Soomaaliya

Hirgalinta Wax-qabadka Qaran (NDC), istiraatiijiyadda qaran, iyo qorshayaasha qaran waxa ay u baahanyihiin maalgelin. Wax-qabadka Qaranee Soomaaliya waxa uu u baahanyahay isu-gaynta qarashdhan 16.3 bilyanoodoolar ama 2.3 bilyan doolar si sanadle muddo 7 sano oo u dhaxayso 2024 ilaa 2030, si loo hirgaliyo dhammaan tallaabooyinka lagamamaarmaanka ee laguxusay Wax-qabadka Qaran. Waxaa 8.8 bilyan oodoolar loo qorsheeyay la-qabsiga (Adaptation) halka 7.5 bilyan oo doolar loo qoondeeyay yaraynta (Mitigation).

Si loo fahmo tirooyinkaan, waxa ay Soomaaliya sanadkii 2020 heshay 285 milyan oo doolar halka ay baahideedu aheyd 3.4 bilyan oo doolar, wax ayna maalgelintaasi kagaimaanaysay dhaqaalaha horumarineed ee la xiriiro cimilada. Dhammaan lacagaha horumarineed ee ay Soomaaliya kasoogalay arrimaha la xiriiro cimilada waxa ay isu-gayntoodu tahay 1.5 bilyan oo doolar[3].Tani waxay muujinaysaa farqiga weyn ee u dhaxeeyo lacag sanadeedka ay Soomaaliya hesho ee 285 milyan oo doolar iyo lacagta loo baahanyahay ee 2.3 bilyan oo doolar sanad kasto. Jadwalka 2 iyo 3 waxay muujinayaan dhaqaalaha cimilada inta u dhaxaysay 2000 ilaa 2020 ee soogalo Soomaaliya iyo halka ay ka soogaleen.

[3] *ODA financing figures pulled from the OECD database*

Jadwal 1: Qulqulka Maaliyadda Cimiladaee Soomaaliya (Milyan Doolar)

		La-qabsi	Yarayn	Labo-ujeedo	Isu-gayn
Soomaaliya	Sanadkii u danbeeyay - 2020	260.8	3.7	20.2	284.8
	20-kii sano ee u danbeysay - 2000 ilaa 2020	1188.2	87.2	188.8	1464.2
	20-kii sano ee u danbeysay - 2000 ilaa 2020	548.8	258.8	79.3	886.9

Table 2: Isha Maaliyadda Cimilada ee Soomaaliya

Isha: OECD DAC External Development Finance Statistics. Recipient perspective. 2020 and cumulative 2000-2020

Isha	Xaddiga [Milyan Doolar]	Isu-Gayntaboqollayda
World Bank	108.7	38%
UK	71.7	25%
Germany	37.8	13%
Sweden	16.1	6%
Netherlands	15.3	5%
African Development Bank	8.5	3%
Switzerland	6.5	2%
Japan	6.3	2%
Italy	5.9	2%
Denmark	3.1	1%
Bill & Mel Gates Fdn	2.0	1%
Ireland	1.5	1%
GEF	1.2	0%
United States	0.2	0%
Islamic Dev Bank	0.1	0%
Grand Total	284.8	100%

Soomaaliya waxaa loo arkikaraa dal kuliito qorshaynta, helidda, gudbinta, kormeerka iyo warbixinta maaliyadda cimilada. Inkastoo dadaallo waaweyn la sameeyay toban kiisano ee la soodhaafay si loo dhiso qaab-dhismeedka hannaan maamul qaran, haddane waxaa weli xaddidan sameynta horumarin xooggan ee hay'adaha wax kuoolka ah ee ka bixikaro qorshaynta, helidda iyo maareynta dhaqaalaha. Waxaa loo baahanyahay awood horumarineed oo ballaaran si loo dajiyo qorshe wax kuool ah oo ku aaddan maaliyadda cimilada taasoo dalka gaarsiinkarto inuu helo lacagaha ka imanaayo ilobadan.

Tallaabada uguhorreysa ee muhiimka ah eedalka waa in la dhiso awoodda hay'adaha muhiimka ah ama Hay'adaha Fulinta ee Qaranka (NIEs) iya daoo la kobcinayo aqoontooda farsamoiyo sidoo kale heerarka maaliyadeed si ay ula kulmaan shuruudaha caalamiga ah. Siyaasaddani waxay u dhisantahay inay kaalin ka qaadato dadaallada dalka ee lagudhisayo deegaan hagaagsan oo u oggolaanaayo helitaanka iyo maareynta maaliyadda cimilada.

CUTUBKA LABAAD

HAB-DHISMEEDKA SIYAASADDA

1.0.Hadafka Siyaasadda

Hadafka Siyaasadda Maaliyadeed ee Qaranka Soomaaliyeed waxa ay ujeedadiisu tahay in la xoojiyo awoodda la-qabsiga ee lagu yareeynaayo, nuglaanshiyaha xagga cimilada, sii daynta qiica hawada iyo gaaska cagaaran, iyo soo jiidashada maal-gashi ballaaran iyo horumarinta dhaqaalaha iyo bulshada ee lagu gaaro ballan-qaadka cimilada dalka ee ku aaddan Wax-ka-qabashada Qaran ee - Nationally Determined Contributions (NDCs).

Siyaasaddu waxay taageertaa kor u qaadida awoodda dalku u leeyahay helitaanka, abaabulka iyo ka faa'iidaysiga ilaha dhaqaalaha cimilada ee gudaha iyo dibadda, si loo taageero dadaallada iyo kasbashada Wax-ka qabashada ee (NDCs) taas oo lagu yareynayo awoodda la qabsiga iyo isbeddelka cimilada.

1.1.Hiigsi

Hiigsiga siyaasaddani waa joogtaynta u adkeysiga isbaddelka cimiladda, ayadoo si siman looga wada qayb qaadanayo gaarista xalka waara, iyo yareynta wasaqowga deegaanka, taas oo loo maraayo saadaal, ka falcelin, la qabsi iyo kasoo kabasho.

1.2.Ujeedka Siyaasadda

Ujeedooyinka siyaasadda waa:

1. In la sameeyo hab maaliyadeed oo lagu heli karo maaliyadda cimilada iyo barnaamjiyo wax ku ool ah kuwaas oo lagu taageerayo la qabsiga isbadellada cimilada ee Soomaaliya.
2. Isku-dubbaridka iyo abaabulka maaliyadeed ee cimilada, si loo gaaro hooseynta qiiqa hawada iyo horumarinta dagganaanta cimilada, iyada oo loo maraayo ilo gudaha ah iyo kuwa caalami.
3. In la dhiirigeliyo lana toosiyo hirgelinta maamulka maaliyadda gudaha si waafaqsan siyaasadda maaliyadda iyo maalgelinta cimilada.
4. In la xoojiyo abuurista jawi suurtagalin karo, maaliyadda cimilada iyo dhisitaanka awoodaha hay'adaha Soomaaliya, si ilaha maaliyadeed ee cimilada loogu helo maamul

hufan oo ay ka mid tahay in Wasaaradda Maaliyadda laga dhex sameeyo Sanduuqa Cimilada Qaranka iyo qoondo looga sameeynaayo, habka miisaaniyadda qaranka.

5. Ganacsiga iyo shirkadaha gaarka loo leeyahay iyo kuwa dowliga ahba waa in looga faa'iideyo lagana qeyb galiyo hanaanka maaliyadeed ee cimilada, si loo hormariyo wada shaqeynta xarumaha dowliga iyo kuwa aan dowliga ahayn .
6. In lagaaro isdhexgal bulsho, qorsheynta maaliyadda cimilada, qoondaynta, iyo hirgelinta iyada oo loo siman yahay isticmaalka kheyraadka, wax ka qabashada saameynta cimilada, lana xeerinayo kala duwanaanshiyaha haweenka iyo ragga, iyo horumarinta sinnaanta jinsiga iyo isdhexgalka bulshada.
7. In lala socdo lagana warbixiyo ilaha, adeegsiga, iyo saameynta maaliyadda cimilada.

1.3.Mabaadiida Siyaasadda Hago

Mabaadi'da soo socdo ayaa hagi doono hirgelinta siyaasadda maaliyadda cimilada:

a) **Lahaanshaha dalka:** Barnaamijyada iyo mashaariicda waa in ay leeyihiin oo ay wadaan dawladda iyo bulshada iyadoo la waafajinaayo mudnaanta iyo siyaasadaha qaranka.

b) **Is-waafajinta Hannaanka iyo Is-waafajinta Maaliyadda:** Habraacyada la xiriira marxalad kasta oo lagu heli karo maaliyadda cimilada waa in loo habeeyo hab istaraatiiji ah, isku xiran oo hufan taas oo dalka loogu talogalay. Maaliyadda cimiladu waa inay la socotaa qorshayaal qaran oo isku dhafan iyo qaab-dhismeedka siyaasadda federaalka ee maaliyadeed.

c) **Wax ka qabashada baahiyaha dalka iyo nuglaanta cimilada:** Waa in maaliyadda cimilada ay ka jawaabto baahiyaha gaarka ah iyo mudnaanta dawladda, oo ay ku jiraan bulshooyinka qabo baahida gaarka sidoo kalena aan awoodin helista dhaqaale, si waafaqsan yoolalka iyo ujeedooyinka. Heshiiska Paris, oo ay ku jiraan dadaallada lagu doonayo in lagu xaddido kor u kaca heerkulka 1.5°C iyo hagaajinta la qabsiga cimilada.

d) **Daah-furnaanta iyo la xisaabtanka:** Maaliyadda cimiladu waa in ay ahaato mid la saadaalin karo oo daah-furan oo keenta horumar la qiyaasi karo kuna wajahan awoodaha cimilada bulshada iyo ficilada iyo sidoo kale in la bixiyo qaab adag oo uruurinta iyo falanqaynta macluumaadka maaliyadda cimilada, taas oo u oggolaanaysa go'aan-qaadasho ku dhisan xog-ogaal ah iyo qoondayn wax ku ool ahsi wax lagaga qabto arrimaha la xiriiro cimilada.

e) **Iskaashiga Caalamiga ah:** in la kobciyo iskaashiga wax ka qabashada isbeddelka cimilada ee saaxadda gobolka iyo adduunka oo dhan iyadoo la tixgalinaayo waajibaadka qaranka.

f) **Adeegsiga ilaalinta deegaanka iyo bulshada:** In la siiyo habab kordhinaayo ilaalinta deegaanka iyo bulshada sidoo kale in laga faa'idaysto maaliyadda cimilada si wax lagaga qabto saamaynta taban ee cimilada.

g) **Habka Hirgelinta iyo Dib-u-habaynta Maamul-daadejinta:** Xaqiiji in tallaabooyinka la qaaday ay yihiin heer gobol iyo heer degmo. Marka la aqoonsanayo jinsiga kala duwan waxay la kulmaan caqabado kala duwan sidaas darteed waa in arrimaha jinsiga lagu dhex daro qorshaynta iyo hababka fulinta.

h) **Jinsiga, Sinnaanta, Cadaalada iyo Ka mid noqoshada Bulshada:** Hindisaha iyo mashaariicda maaliyadda cimilada waa inay la jaanqaadaan isbeddelka jinsiga iyo hannaanka bulshada u wada dhan tahay. Waa inay xaqiijiyaan helitaanka iyo qaybinta faa'iidooyinka, macluumaadka iyo taageerada loo siman yahay dadka la haybsooco iyo kuwa danyarta ah, iyagoo si firfircoon u aqoonsanaayo waxna looga qabanayo baylahdooda isbeddelka cimilada. Miisaaniyadda u adeegayso jinsiga iyo sinnaanta waa in la qaataa iyada oo ujeedadu tahay in kor looqaado sinnaanta jinsiga iyo ka mid noqoshada bulshada ee dhammaan hawlaha maalgelinta cimilada. Intaa oo la raaciyay wacyigalinta jinsiga iyo shuruudaha habka maaliyadda cimilada waxa ay fure u noqonayaan hirgelinta siyaasadda.

i) **Isku dheelitirka maaliyadda ee La-qabsiga iyo Yaraynta:** Maaliyaddeeda dheelli tiran ee muhiimka ah waxay siisaa in marin loo helo kheyraadka bulshooyinka u suurtagalinaayo inay hoggaamiyaan dadaallada la-qabsiga, dhisaan adkeysi oo ay kaga gudbaan xaalado deegaan oo aad u xun.

1.4.Adeegsiga

Siyaasaddani waxa ay taageeri doontaa hagidda shaqada hay'adaha dowliga ah, kuwa gaarka loo leeyahay iyo kuwa maaliyadeed, hay'adaha aan dawliga ahayn, iyo hay'adaha bulshada rayidka ah ee danaynaya inay ka qaybgalaan wax ka qabashada isbeddelka cimilada iyada oo loo maraayo hirgelinta siyaasadda iyo abaabulka arrimaha la xiriiro maaliyadda cimilada si wax looga qabto dhibaatooyinka la xiriiro arrimaha isbeddelka cimilada.

CUTUBKA SADAXAAD

MAALGELINTA IYO QEYBAHA MUDNAANTA LEH

3.0 Beeraha

Dhaqaalaha Soomaaliya waxaa ku badan qaybta aan rasmiga ahayn, taas oo ku saleysan shabakad ganacsi oo caalami ah oo ay maamulaan koox ganacsato maalqabeen ah. Dadka intooda badan waxay ku noolyihiin heer isku-filnaansho ah waxayna ku hawlan yihiin ganacsiyo yar-yar oo kala yihiin ganacsato iyo beeraley yar-yar ah. Ganacsiga gaarka loo leeyahay waxay aymujisay adkaysi iyo firfircooni meelaha sida isgaarsiinta, xoolaha, maaliyadda, biyaha, korontada, iyo kalluumeysiga. Shirkadaha gaarka loo leeyahay ee isgaarsiinta waxay bixiyaan adeegyo wireless ah inta badan magaalooyinka waaweyn, iyagoo ku bixiya qiimaha ugu hooseeya ee wicitaanka caalamiga ah ee qaaradda. Intaa waxaa dheer, jaaliyadda Soomaaliyeed ee dibedda ku nool waxay door muhiim ah ka ciyaareen dhaqaalaha iyagoo dhaqaale faro badan ku soo galiyay iyagoo adeegsanaya nidaam bangiyeed oo xaddidan.

Beeraha waa mid ka mid ah qaybaha ugu nugul ee cimilada ee Soomaaliya, iyadoo la xiriirta xiriirka dhow ee ka dhexeeya heerarka wax soo saarka beeraha iyo roobka. Ma jiraan tirokoob rasmi ah oo ku saabsan qaybtan, laakiin wax soo saarka dalagyada waa kan labaad ee ugu weyn xoolaha kadib (NDP, 2020-2024). Beeraleyda Soomaaliyeed waxay ku tiirsan yihiin beeraha roobka ku xiran, taas oo ka dhigaysa kuwo aad ugu nugul isbedelka cimilada daran, kala duwanaanshaha iyo saameynta isbedelka cimilada. Si isbeddelka loola qabsado, waxaa muhiim ah in la fahmo nuglaanta qaybta beeraha ee isbeddelka cimilada iyo kala duwanaanshaha.

Qaybaha xasaasiga ah ee cimiladu waa labada ilood iyo godka qiiqa GHG waxuuna si xun u saameeya isbedelka cimilada. Qaybta beeralaha gaar ahaan xoolaha, waxay u baahan doonaan inay la qabsadaan oo ay yareeyaan saamaynta isbeddelka cimilada iyo lama filaanka ah si loo hubiyo in cunto ku filan loo helo dadka koraya iyadoo kor loo qaadayo dhoofinta xoolaha iyo wax-soo-saarka dalagga si loo helo dakhli qalaad. Soomaaliya waxay leedahay masuuliyad yar oo taariikhi ah ama hadda jirta ee isbeddelka cimilada adduunka. Wadarta guud ahaan qiiqa GHG ee Soomaaliya (62.92 Mt CO2 ilaa 2015), qiyaastii 96% qiiqa ayaa ka yimid AFOLU.

Isticmaalka dhulka, is-beddelka isticmaalka dhulka, iyo qayb-hoosaadka kaynta (LULUCF) ayaa ah kuwa ugu muhiimsan ee khuseeya ka saarista. NDC-yada la cusboonaysiiyay waxaa ka mid ah qaybaha yaraynta iyo la qabsiga labadaba, soo bandhigaya tillaabooyinka iyo hababka loo baahan yahay in la qaado 2020-2030. Beeraha, isticmaalka dhulka kaymaha, tamarta iyo waaxaha qashinka ayaa awood u leh inay yareeyaan GHG-yada waxaana la filayaa inay Soomaaliya ka caawiyaan sidii ay u yareyn lahayd qiiqa GHG 30% marka la gaaro 2030 marka loo eego muuqaalka ganacsiga-sida caadiga ah. Qaybta beeruhu waxa ay bixisaa karti la taaban karo oo loogu talagalay is-kaashi ka mid ah yoolalka iyo ujeedooyinka falalka dhimista faqriga, sugnaanta cuntada iyo hab-nololeedyada, yaraynta iyo la qabsiga ficilada.

Sidaa darteed, waa in qaybtaan mudnaanta la siiyaa si loo horumariyo beeraha cimilada-caqli leh iyo hab-dhaqannada maamulka dhulka ee waara si loo yareeyo dayacanka cimilada loona xoojiyo adkaysiga cimilada iyada oo sidoo kale la dhimayo qiiqa ka imanaya qaybahan iyo kor u qaadista awoodda wax-soo-saarka beeraha.

Bayaanka siyaasadda:

1) In laga caawiyo bulshada xoolaha iyo beeralayda si ay u helaan dhaqaalaha cimilada ee ku haboon oo la awoodi karo la qabsiga iyo yaraynta iyadoo la isticmalaya teknoolajiyada iyo sarre u qaadida awoodda si ay u suurgasho dadka saboolka ah, reer miyiga nugul, iyo qoysaska aan bangiyada lahayn ee u baahan adeegyada maaliyadeed yo helida dakhli, una yareeyaan khatarta, iyo ilaalinta dayacanka inta badan ka sii daraysa dhibaatooyinka dhaqaale, cudurrada sida aafooyinka caafimaadka, iyo masiibooyinka dabiiciga ah.
2) Taageerida qorshayaasha maareynta khataraha (tusaale, caymiska) ee ka dhanka ah isbeddelada saadka deegaanka, eek u hungoobida xoolaha iyo goosashada ama khatarta cimilada
3) Xoojinta iyo isbeddelka cimilada caadiga ah ee nidaamka balaarinta beeraha iyo xoolaha.
4) Samaynta iyo xoojinta deeqaha mashaariicda yar yar ee lagu taageerayo beeralayda si ay ula qabsadaan tignoolajiyada hormarsan, oo ay ku jiraan laakiin aan ku xaddidnayn taranka abaarta u adkeysan kara ee la hormariyay; dhaqashada caanaha; dhamaystirka xoolaha oo hagaagay; wax-soo-saarka calafka iyo maaraynta, iyo horumarinta caafimaadka xoolaha iyo cudurrada.

5) Xoojinta hababka digniinta ee horay u jiray ee ku saabsan tayada xilli-beeraadka, xaalada daaqsimeedka, abaaraha, fatahaadaha, iyo cudurrada/cayayaannada dillaaca si kor loogu qaado u-diyaargarowga beeralayda.
6) Samaynta dugsiyo xoolo-dhaqato ah si loo xoojiyo tababarada beeralayda ee ku saabsan wax soo saarka iyo maaraynta calafka xoolaha, caafimaadka xoolaha iyo ka hortagga cudurada, iyo maaraynta seeraha.
7) In kor loo qaado Cimilo-beereed caqli badan leh iyo maamulka xoolaha, tusaale ahaan, dalagyada qiimaha sare leh ee u dulqadan kara abaaraha, xaddidaya dhaqdhaqaaqa xoolaha, goosashada biyaha ee wax soo saarka dalagga, iyo xoolaha, hababka waraabka wax ku ool ah: beeralayda, dhaqashada xoolaha, maamulka carrada, iyo nidaamka beeraha isku dhafan oo ay ku jiraan beero biyoodka.
8) Nidaamyada hubinta iyo dejinta qiimahadhoofinta xoolaha iyodalagga beeralayda
9) Horumarinta wax-soo-saarka gudaha, lagana mamnuuco soo dejinta dalagyada aan loo baahnayn si loo dhiirigeliyo wax-soo-saarka gudaha iyo dhiirigelinta kor u qaadista wax-soo-saarka iyo dhaqaalaha gudaha.
10) Sarre u qaadidagurashada ka dib iyo maaraynta dalagga iyo wax-soo-saarka kalluunka;
11) Ilaalinta iyo Xifdinta goobaha muhiimka ah ee kalluunka iyo goobaha taranka, iyo dib u kaydinta marka loo baahdo.
12) Horumarinta maalgashiga hab-dhaqanka maaraynta xoolaha ee waara, oo ay ku jiraan meelaha aan daaqsinka laheen ee magaalooyinka, maaraynta daaqsinka, iyo mideeynta daaqsinta iyo duurjoogta iyo xoolaha labadaba iyo kor u qaadida dalxiiska ee seeraha si loo kordhiyo waaritaanka, dakhliga, iyo adkeysiga waaxda xoolaha.
13) Maamulka dalagyada iyo daaqa oo la hormariyo si loo kordhiyo kaydinta kaarboonka ciidda; dib u soo celinta carrada la beeray iyo xaalufkadhulka; iyo maaraynta digada si loo badbaadiyo qiiqa CH_4, farsamooyinka dabaqida bacriminta nitrogen ee la hormariyay si loo dhimo qiiqa N_2, hormarinta dalagyada tamarta la hubo si loogu beddelo isticmaalka shidaalka fosil, iyo hagaajinta waxtarka tamarta.

3.1 Qaybta Biyaha

Soomaaliya waxay leedahay cimilo qallalan iyo cimlo- qeyb qallalan ah oo leh roobab sannadkii oo yar iyo uumi baxaheerar sare. Natiijo ahaan, khayraadka biyaha, oo ay ku jiraan webiyada, biyo-xireenada, iyo godadka biyaha hoostooda, way ku yar yihiin, gaar ahaan meelaha miyiga ah halkaasoo bulshada ay ku tiirsan yihiin biyaha roobka si ay u maareeyaan noloshooda. Biyo yaraanta waxay keentaa tartan ku saabsan helitaanka iyo isticmaalka biyaha, taasoo sii xumeyneysa khilaafaadka iyo xiisadaha ka dhex jira iyo ka dhexeeya bulshooyinka. Biyaha waa shuruud aasaasi ah nolosha iyo horumarka waara.Hase yeeshee, Aafooyinka cimilada ee Soomaaliya, sida biyo-la'aanta, roobabka aan joogtada ahayn, iyo fatahaadaha iyo abaaraha soo noqnoqda, ayaa ka qayb qaatay faqriga, barakaca, khasaaraha noolaha iyo colaadahaconflict[4]. Saamaynta aafooyinka ayaa si gaar ah ugu daran hab-nololeedyada xoola-dhaqatada-beeraleeyda iyo dhulka webiyada, taasoo horseedaysa wax-soo-saarka dalagga oo xumaaday, wax-soo-saarka xoolaha, iyo helitaanka biyaha muhiimka ah oo kooban.

Istaraatiijiyada Kheyraadka Biyaha Qaranka (NWRS) waxay aqoonsan tahay doorka muhiimka ah ee qaybta biyaha si ay u taageerto horumarinta dhaqan-dhaqaale iyo baahida loo qabo in sare loo qaado u adkeysiga waaxdu saamaynta isbeddelka cimilada. Istaraatiijiyadu waxay mudnaan siinaysaa horumarinta kaabayaasha biyaha, oo ay ku jiraan dhismaha biyo-xireennada iyo kaydadka, dib-u-habaynta kaabayaasha jira, iyo maalgelinta hababka daaweynta iyo qaybinta biyaha. Hirgelinta faragelintan mudnaanta leh waxay u baahan tahay ilo dhaqaale oo muhiim ah; sidaas darteed, siyaasadda maalgelinta cimiladu waa inay diiradda saartaa abaabulka ilaha dhaqaale ee ilaha gudaha iyo kuwa caalamiga ah si loo taageero hirgelinta waxqabadyada mudnaanta leh ee qaybta biyaha.

Soomaaliya ayaa wajaheysa caqabado waaweyn oo dhanka biyaha ah taas oo ay ugu wacan tahay saameynta isbedelka cimilada. Wax ka qabashada caqabadahan waxay u baahan tahay dadaallo isku dhafan, oo ay ku jiraan maalgelinta kaabayaasha biyaha ee adkaysiga leh, hagaajinta maamulka iyo maaraynta biyaha, kobcinta awoodda, iyo kordhinta helitaanka dhaqaalaha cimilada. Waxay sidoo kale u baahan tahay iskudubarid wax ku ool ah oo ka dhexeeya hay'adaha qaranka iyo kuwa maxalliga ah, iskaashiga xuduudaha leeskaga gudba, iyo ka qaybgalka bulshada si loo hubiyo in maamulka khayraadka biyaha ee adkaysi u leh isbedelka cimilada ee waara.

[4] *MoPIED 2020*

Mudnaanta siinta horumarinta helitaanka biyaha ee gudaha, beeraha, iyo xoolaha waa lama huraan. Ikhtiyaarada tignoolajiyada biyaha ee la maalgeliyo ee lagu maalgelin karo siyaasaddan waxa ka mid noqon kara, iyo kuwo kale, ciid yar iyo biyo xidheeno dhulka hoose ah oo ku yaal sariiraha webiyada ee qalalan (Wadis) iyo kaabayaasha kaydinta biyaha oogada (tusaale, berkadaha iyo biyo xireeno macmal ah). Horumarinta goobaha biyaha ee bulshadu waxay wax ka qaban doontaa saamaynta abaarta iyo daadadka cimiladu keentay.

Helitaanka maalgashiga caalamiga ah iyo midka guddaha ee qaybta biyaha si loo taageero hirgelinta NWRS ayaa muhiim ah oo degdeg ah la qabsiga isbeddelka cimilada. Maalgelinta cimilada ee maareynta kheyraadka biyaha Soomaaliya ayaa si weyn wax uga tari karta in la helo amni la isku halleyn karo oo biyaha iyo maareynta kheyraadka biyaha oo waara, sida lagu qeexay Istaraatiijiyada Kheyraadka Biyaha Qaranka Soomaaliyeed. Istaraatiijiyadu waxay mudnaan siinaysaa maalgelinta kaabayaasha biyaha ee u adkaysan kara cimilada, maamulka iyo maaraynta, ilaalinta biyaha iyo tallaabooyinka waxtarka leh, iyo mideeynta tixgalinta isbeddelka cimilada ee barnaamijyada biyaha.

Bayaanka siyaasadda:

1) Xoojinta nidaamka maamulka biyaha iyada oo loo marayo iskudubarid wax ku ool ah iyo abaabulka kheyraadka ee barnaamijyada biyaha-maangalka ah.
2) Horumarinta iyo hirgelinta kaabayaasha biyaha ee u adkeysan kara cimilada ee bulshada magaalada iyo miyiga iyadoo la dhisayo nidaamyada biyaha, goosashada biyaha roobka, cabbiraadaha ilaalinta biyaha iyo xarumaha daaweynta kuwaas oo loogu talagalay inay ka hortagaan saameynta isbeddelka cimilada.
3) In la maalgashado kaabayaasha biyaha ee tayo sare leh iyo kuwo qiimo jaban kuwaaso kor u qaadaya helitaanka biyaha dadka reer miyiga ah ee ku nool guud ahaan Soomaaliya, gaar ahaan dhulka engegan, oo ay ka mid tahay in la hawlgeliyo tignoolajiyada yar yar ee gurashada biyaha iyo kaydinta.
4) Maalgelinta yaraynta isbedelka cimilada ee ay horseedka ka tahay tignoolajiyada si loo dhimo GHG ka soo saarista tamarta naaftada kaabeyaasha biyaha, oo ay ku jiraan bixinta biyaha la cabbo, kaydinta iyo soosaarista biyaha dalagyada, xoolaha iyo isticmaalka kale.

5) Kordhinta waxtarka tamarta/isticmaalka kheyraadka dib loo cusboonaysiin karo iyadoo lagu rakibayo bambooyin Tamareed tayo leh lana waafajiyo heerarka waxay badbaadin kartaa 10-30%[5]baahida tamarta ee qulqulka biyaha iyo daaweynta biyaha wasakhda ah.
6) Horumarinta tillaabooyinka waxtarka biyaha oo ay ka mid noqon karaan horumarinta Istaraatijiyadda Biyaha aan Dakhliga lahayn (NRW) si loo yareeyo daadinta, khaladaadka mitirka, xatooyada, iyo qiyaasida isticmaalka si loo maareeyo baahida iyo tignoolajiyada badbaadinta biyaha iyada oo loo marayo habdhaqanka maaraynta suubban.
7) Dhiirigelinta marawaxadaha/dabaysha in laga dhinac sameeyo bixinta biyaha iyo nidaamka biyaha wasakhda ah ee tamarta laga dhaliyo (iyadoo la eegayo habka isku-dhafka ah ee maareynta kheyraadka biyaha kaas oo tilmaamaya in horumar iyo la talin gaar ah la sameeyo)
8) Farsamooyinka maaraynta biyaha iyo hab-dhaqannada ilaalinta biyaha oo la hormariyay, oo ay ka mid yihiin qabashada biyaha roobka, ka-hortagga wasakhda, wacyigelinta ilaalinta biyaha, tignoolajiyada wax ku oolka iyo hufnaanta leh ee ilaalinta adeegyada biyaha iyo siinta iyo kor u qaadida maareynta biyaha.

3.2 Khayraadka Badda iyo Dhaqaalaha Buluugga ah

Soomaaliya waxay leedahay xeebta ugu dheer qaaradda Afrika, qiyaastii 3,333 km waxay ka bilaabataa marinka galbeed ee gacanka cadmeed ilaa badweynta Hindiya ilaa xadka Kenya. Dalku, sidaas darteed, waxa uu leeyahay Aag-dhaqaale oo gaar ah oo aad muhiim u ah (EEZ), oo lagu qiyaasay 825,052 kiiloomitir laba jibaaran oo daboolaya mid ka mid ah goobaha kalluumaysiga ee ugu qanisan gobolka (NDP, 2020 – 2024).

Badaha waxay fududeeyaan ganacsiga caalamiga ah ilaa 70% qiimaha ganacsiga iyo 90% mugga ganacsiga waxayna xaqiijinayaan nolosha 660 ilaa 820 milyan oo qof adduunka oo dhan[6]. Inkasta oo ay leedahay xeebta ugu dheer Geeska Afrika, haddana waa mid aan si fiican looga faa'iidaysan, kalluumaysiga farsamada maaha wax caadi ah oo si yar uun baa looga dhaqmaa.

[5] *UN-Water Policy Brief (2019): Climate Change and Water*
[6] *Somalia Blue Economy Assessment (2022). Taxonomy and Investment Framework*

Si kastaba ha ahaatee, iyadoo ay ugu wacan tahay qul-qulka dadka ka imaanaya berriga Soomaaliya ee ku qulqulaya gobollada xeebta, waxaa sii kordhaya cadaadiska lagu hayo kheyraadka xeebaha.Mid ka mid ah arrimaha ugu degdegga badan ee jira maanta waa sharci darro, aan la xakameyn, iyo kalluumeysiga aan la soo sheegin ee maraakiibta shisheeye. Qaybta kalluumeysiga ee hadda jirta waxay qeyb ka qadaneeysaa korarka GDP-ga qiyaastii 2% kaliya, oo u dhiganta ilaa $ 2 milyan. Isla mar ahaantaana, cilmi-baaristu waxay muujisay in qaybta kalluumeysiga ee Soomaaliya lagu qiimeeyo inta u dhaxaysa $ 350-940 milyan sannadkii iyada oo horumareeysaa.

Kalluumeysiga Soomaaliya waxa uu taageeray hab-nololeedka qoysas, kooxo iyo bulshooyin badan. Isbeddelka cimilada, wasakhowga biyaha, daadinta qashinka khatarta ah, iyo isticmaalka agabka kalluumeysiga ee kala duwan ayaa lagu eedeeyay inay gacan ka geysteen dhimista kaydka kalluumeysiga iyo kala duwanaanshaha khataraha mustaqbalka ee sugnaanta cuntada iyo dhaqaalaha.Si kastaba ha ahaatee, Soomaaliya waxa ay wajaheysaa caqabado badan oo dhanka kalluumeysiga ah, sida awood la’aan hay’adaha dowladda ah, kalluumeysiga sharci darrada ah, awoodda gudaha oo xadidan,kalluumeysiga aasaasiga ah ee soo degista kalluunka iyo kaabeyaasha suuqgeynta iibka kalluunka oo aan jirin, khasaaraha kalluunka ka dib marka la soo helo, iyo aqoon la’aanta fursadaha ganacsiga kalluunka. iyo qiimaha suuqyada kale.Soomaaliya waa inay hubisaa in kaabayaasha jira iyo kuwa la qorsheeyay ay yihiin kuwo adkeysi leh iyada oo loo marayo qorshaynta isticmaalka dhulka ee khatarta ah, maalgelinta tallaabooyinka yaraynta khatarta qaabdhismeedka, iyo hagaajinta hawlgalka iyo dayactirka kaabayaasha si loo dhiso adkaysi muuqdo.

Bayaanka siyaasadda:

1) Tallaabooyinka waxaa la qaadayaa si loo wanaajiyo xalalka maalgelinta khataraha ee Soomaaliyeed laguna hormariyo awoodaha iyada oo loo marayo maalgelin degdeg ah, kordhinta helitaanka iyo caymiska iyo xalalka wareejinta khatarta suuqa raasumaalka.
2) Xoojinta hababka digniinta ugu horayso iyo isgaarsiinta iyo wacyigelinta dhacdooyinka cimilada daran ee bulshooyinka.
3) Tallaabooyinka hormarinaayo awoodda lagu hagayo maalgelinta xagga wax-ka-qabashada mudnaanta la siinayo dhimista Khatarta Musiibada (DRR) iyo sidoo kale awoodda bulshooyinka si ay uga soo kabtaan shoogyada.

4) Xoojinta adkeysiga deegaanada xeebaha Soomaaliya in la sameeyo doorashooyin lagu maalgeliyo DRR iyada oo loo marayo miisaaniyada qaranka, tusaale; kaydka lacagaha, Sanduuqa Xakameynta iyo gargaarka ee loo yaqaan (CCR T), iwm.
5) Harmarinta iyo iswaafajinta Gargaarka Horumarinta Rasmiga ah (ODA) ee Barnaamijka Maareynta Musiibooyinka Qaranka (NDMP) iyo qeexida agabka maalgelinta ee ay heli karaan qaybta gaarka loo leeyahay - Si ka sii wanaagsan u buuxi shuruudaha si loo hawlgeliyo xarumaha DRM ee caalamiga ah.si wanaagsan loogu hoggaansamo shuruudaha si loola falgalo xarumaha maaraynta khatarta ee caalamiga ah (DRM).
6) In la sameeyo goobo lagu tababaro xirfadaha la xiriira kalluumeysiga, maamulka kalluumeysiga, cilmi baarista, iyo xirfadaha la xiriira kalluumeysiga, sida suuqgeynta iyo ganacsiga kalluumeysiga, nadaafadda iyo badqabka, iyo wixii la mid ah.
7) Xoojinta hababka maaraynta macluumaadka iyo qorshaynta juqraafiga badaha.
8) Maareyn waxterleh ah, kormeer iyo dabagal, iyo maalgelin dadweyne iyo qorshooyin farsamo, oo ay ku jiraan taageerada qorshayaasha ballaarinta ee iskaashatooyinka kalluumeysatada iyo ganacsiga gaarka loo leeyahay, ayaa loo baahan yahay si loo xaqiijiyo joogtaynta dhammaan kalluumeysiga.
9) In la hagaajiyo dhiraynta iyadoo loo marayo xalal dabiici ah oo ku salaysan deegaanka mangrove iyo kaymaha xeebaha ee dalka.

3.3 Qeybta noolaha kala duwan iyo Kaymaha

Soomaaliya ayaa lagu soo waramayaa inay leedahay 10.8% ama ilaa 6,747,000 hektar oo kayn ah, halkaas oo 3,000 hektar lagu beeray kayn, oo ka kooban 394 milyan metrik ton oo kaarboon ah oo ku jirto noolaha kaynta[7]. Isbeddellada ku yimaadda kaymaha ayaa la diiwaangeliyey intii u dhaxaysay 1990 iyo 2010, halkaas oo waddanku uu lumiyey celcelis ahaan 76,750 ha ama 0.93% sannadkii, taas oo ka dhigan luminta 18.5% ee daboolka kaynta, una dhiganta ilaa 1,535,000 hektar[8]. Khayraadka kaymahan ayaa waxaa saaran cadaadis ka yimid jarista sharci darrada ah, gubista dhuxusha, xaalufka deegaanka, iyo isbedelka cimilada ayaa qayb ka ah dayacanka kaynta. Khayraadka kaymaha ayaa lagama maarmaan u ah haqab-beelka cuntada, dakhliga, tamarta,

7Somalia Forest Information and Data (mongabay.com)

8i1757e.pdf (fao.org)

shaqada, iyo xakamaynta cimilada.Khayraadka kaymaha ayaa lagama maarmaan u ah haqab-beelka cuntada, dakhliga, tamarta, shaqada, iyo xakamaynta cimilada. Heerarka jarista dhirta sanadlaha ah ee 1.03%, taas oo saddex jeer ka badan Kenya 0.3% iyo laba jeer celceliska heerka Afrika ee 0.62% iyo isticmaalka aan habboonayn ee dhulka ayaa lagu aaneeyay inay sababto xaalufka deegaanka[9].

2020, Soomaaliya waxay dhoofisay $ 25.8 M Xabagta, taasoo ka dhigaysa 8-aad ee dhoofinta Xabagta ugu badan adduunkaworld[10]. Isla sanadkaas, Xabagta wuxuu ahaa badeecada 3-aad ee loogu dhoofin badan yahay Soomaaliya. Wadarta Dhoofinta luubanta way kala duwan tahay sanadkii. Sannadkii 2017, ku dhawaad 40% badeecooyinka ayaa la soo go'ay, qiyaastii 500 metric ton sanadkiiba Puntland. Nasiib darro, ma jiraan warbixino rasmi ah oo ku saabsan NTFP-yadan dalka ka jira. Dhoofinta ayaa la sheegay inay si xawli ah u kordheysay.

Tallaabooyinka lagu hagaajinayo daboolida kaymaha ee dalka oo dhan waxay yeelan doonaan adkaysiga cimilada iyo faa'iidooyinka horumarinta kaarboonka labadaba. Kaymaha ayaa gacan ka geysta kordhinta adkeysiga iyagoo taageeraya ka-hortagga daadadka iyo nabaad-guurka ciidda iyo yareynta xaalufka dhulka iyo dheecaannada wasakhda ah ee ku soo qulqulaya biyaha sida webiyada iyo dhulka qoyan. Kaymaha iyo qaybaha kale ee isticmaalka dhulka ayaa mas'uul ka ah in ka badan 60% qiiqa GHG ee Soomaaliya. Dhirta oo la beero iyo ilaalinta hab-nololeedyada kaymaha ayaa ah shay muhiim ah oo ka mid ah jawaabta Isbeddelka Cimilada ee Soomaaliya iyadoo la dhisayo adkeysi iyo kordhinta weelasha kaarboonka. Qaybta kaymaha ayaa aasaas u ah dhimista isbeddelka iyo la qabsiga iyo maalgashiga taageeraya siyaasadda la qabsiga isbeddelka cimilada qaranka iyo NDCs.

Wasaaradda Deegaanka iyo Cimilada ayaa bilawday barnaamij loogu magac daray Somali greener (Somaliyada cagaarin), kaas oo in ka badan 10 milyan oo geed lagu beeri doono 2022-2023. Dawladdu waa inay sidoo kale horumarisaa istaraatijiyad qaran oo REDD+ ah iyo qaab-dhismeed fulineed oo xoogga saaraya ilaalinta kaynta iyo maaraynta waarta. Soomaaliya waxay sidoo kale dejisay bartilmaameedyada dhexdhexaadnimada xaalufinta dhulka (LDN), ballan qaadkaas oo sheegaya in daboolka kaymaha Qaranku uu kor u kacay 10.14% (2015) ilaa 10.20% (2022) laguna

[9] *Country's Environmental Profile 2021*
[10] *SIEP (2022).* ***Sustainable Dryland Resources Management for enhanced Livelihoods, Food Security and Climate Change Adaptation***

ilaalinayo 30% marka la gaaro 2030ka iyada oo loo marayo beerid keymaha iyo maamulka dhulka waara (SLM) ee hadda jira. kaymaha. Soomaaliya waxa ay sidoo kale samaysay siyaasadda kaymaha iyo dhuxusha si ay gacan uga geysato helitaanka tamarta iyo waxqabadka ilaalinta kaymaha.

Bayaanka siyaasadda:

1) Dawladdu in ay dardargeliso fulinta xaalufinta Dhulka ee ay beegsanayso in ay ka go'an tahay dhimista xaalufka iyo xaalufka kaymaha dalka oo dhan.
2) Dhiirigelinta ilaalinta iyo maaraynta waarta ee meelaha kaynta ah ee jira;
3) Kordhinta barnaamijyada dhiraynta iyo keymeenta, sida soo celinta dhul-engegan iyo dhul daaqsimeedka ama dhulka xaalufka ah.
4) In la abuuro beero xaabada shiidaalka ah oo waara iyo tamar kale oo dib loo soo nooleeyo dadaallada hindise dhireedka iyo kaynta magaalooyinka.
5) Aasaaska Machadka Cilmi-baarista Kaymaha ee Qaranka, oo mas'uul ka ah dhinacyada deegaanka, tignoolajiyada iyo daraasaadka kheyraadka kaynta dhaqan-dhaqaale, tusaale ahaan, soo-saarka kaynta, dib-u-soo-nooleynta, dhiraynta, wax-soo-saarka, goosashada, farsamaynta iyo ganacsiga.
6) Xoojinta adeegsiga sayniska warbixinda Jograafiga iyo tignoolajiyada indha-indheynta dhulka ee kaynta iyo kala duwanaanshaha noolaha iyo maaraynta aqoonta.
7) Xoojinta iyo kala-duwanaanshaha wax soo saarka kaynta ee aan alwaaxa ahayn iyo qiimaheedasilsiladeed.

3.4 Caafimaadka iyo Fayo-qabka

Isbeddelka cimiladu waxay sixun u saamaysaa caafimaadka bini'aadamka sitoos iyo sidadban iyada oo la soobandhigay khataraha iyada oo loo marayo hababka dabiiciga ah iyo kuwa dhaqan-dhaqaale[11]. Kor u kaca iyo inta jeer ee heerkulku wuu kordhaa iyo xoojinta dhacdooyinka ba'an waxayna ugasiidaraan nafaqo-xumada, cuntada iyo cudurada biyaha ka dhasha, cudurada deegaanka, iyo cawaaqibyada caafimaadka shaqada iyo maskaxda[12]. Kuwani waxay noqonkaraan kuwo toos ah sida (kuleylka, daadadka, iyo abaaraha, tusaaleahaan) iyo arrimaha deegaanka

[11] IFRC 2021
[12] GFC health and wellbeing Guidance 2020

(cudurrada ka dhasha vector-ka, cuntada iyo caabuqa biyaha kudhasha iyo tayada hawada) ama arrimo hay'adaha aadanaha (tusaale, nafaqo-xumo, kororka rabshadaha kusaleysan jinsiga)[13]. Iyo luminta xuquuqda galmada iyo taranka). Saamaynta isbeddelka cimiladu waxay sidoo kale khatargelinaysaa kaabayaasha caafimaadka ee muhiimka ah sida kaabayaasha biyaha iyo fayadhowrka waxayna khalkhalgaliyaan nidaamyada ilaalinaya caafimaadka dadweynaha, tusaaleahaan, daadadka ama saamaynta kor u kaca heerka badda ee bulshooyinka iyo magaalooyinka xeebaha. Xaalufinta iyo luminta noolaha kala duwanaanshaha isbedelka cimilada ayaa sidoo kale sixun u saameeya caafimaadka iyo fayoqabka aadanaha. Sidaadarteed, kor u qaadista ilaa ficillada caafimaadka maxalliga ah ayaa sidegdeg ah loogu baahanyahay.

Daryeelka caafimaadku waa xuquuq bini'aadmi, helitaanka nidaamyada daryeelka caafimaadku waa mid hooseeya, aan la isku halaynkarin, qaali ah, nasiibdaro, aanan aminsaneen dadweynuh. Helitaanka dawooo ah mid xaddidan, khibradyari dhanka guddaha ahoo loogutalagalay qorista daawada ee aan habboonayn, guudahaan, tas-hiilaadka sharciyeynta aanjirin iyo heerarka caafimaadka oo ah mid jahawareer guud oo kusaabsan helitaanka adeegyada maadaama xarumaha badankood ay yihiin kuwo sigaar ah loo leeyahay lanamaareeyo iyada oo aan la helin shuruuc dawladeed iyo jaangooyo. Tusaaleahaan, qalabka adeegga caafimaadka aanjirin sida qorshaha ogsajiinta. Tani waxay ahayd dhibaato halis ah markii COVID-19 uu dillaacay 2020 markii dad badani u dhinteen ogsijiin la'aan. Saamaynta soo noqnoqota ee isbeddelka cimilada (abaaraha iyo daadadka) iyo macluusha waxay kordhiyaan barakaca gudaha ee dadka (IDPs) ee magaalooyinka waxayna culays badan saarayaan adeegyada iyo kaabayaasha daryeelka caafimaadka ee dalka ka maqan ama liita. Dad badan oo Soomaali ah ayaa u safra Hindiya iyo wadamo kale si ay u helaan daweyn iyo Daraasado. Sanadka 2019, Guddiga Howlgalka India ee Soomaaliya ayaa soosaaray 4,226 fiisayaal ah muwaadiniinta Soomaaliyeed. 2020, Hawlgalku wuxuu soosaaray 1,328 fiisooyin. visas[14]. Boqolkiiba tirada ugu badan ee socotada ah waxay u safreen arrimo daawayn. Dalalka kale ee ay u safraan arrimo caafimaad waxaa ka mid ah Turkiga, Kenya iyo Itoobiya sannad walba. Sidoo kale arrimahan ayaacadaadis badan saaray qoysaska danyarta ah ee aanawoodin inay bukaankooda u qaadaan dibadda.

---

[13] *ibid*
[14] *Ministry of Foreing Affairs of India*

Caqabadaha muhiimka ah ee Soomaaliya ka hortaagan in ay hesho maalgelinta cimilada ee waaxda caafimaadka waa; wacyigelinla'aanta iyo macluumaadka khataraha caafimaadee la xiriira isbeddelka cimilada iyo faa'iidooyinka la qabsiga, la-socodla'aanta iyo lasocodka natiijooyinka caafimaadka xasaasiga ah ee cimilada iyo khibrada xaddidan ee maareynta iyo falanqaynta xogta, ilaha aadanaha iyo awoodda oo xaddidnaanta si wax loogaqabto khatarta caafimaadka. Isbeddelka cimilada, miisaaniyadla'aanta dawladda iyo caqabadaha maaliyadeed iyo dhaqaalaha iyo NGO-yada ka faa'iideysanaya ujeedooyinka jawaabta degdegga ah eeku-meel-gaadhka ah iyo isku dubaridka maalgelinta caafimaadka aanjirin.

Soomaaliya waxay u baahantahay inay isku dheellitirto taageerada caafimaadka degdegga ah iyadoo la dhisayo mudada fog iyo dib u habeyn lagusameeyo kaabayaasha caafimaadka ee hadda jira ee ku waxyeeloobay dagaalladii sokeeye iyo colaadaha si loo horumariyo adeegyada caafimaadka sida xoojinta dhakhaatiirta caafimaadka iyo maalgelinta qalabka sida makiinadaha sifeynta, hufnaanta qorshayaasha qabow, iyo tababarka caafimaadka dugsiyada. Soomaaliya waxay u baahantahay maalgashi loogutalagalay raasamaal iyo si ay u hesho dhaqaalaha cimilada taasoo doonaysa in la kobciyo tas-hiilaad caafimaad ee waara oo mustaqbalka fog ah iyo dhisidda awoodda. Si loo helo dhaqaalaha cimilada iyo la qabsigasi ay unoqdaan kuwo wax kuool ah, waxaa muhiim ah in la fahmo u nuglaanshaha waaxda caafimaadka si loo beddelo cimilada iyo dhacdooyinka cimilada. Siyaasadda Maaliyadda Cimilada Qaranku waainay:

Bayaankasiyaasadda:

1) Xoojinta siyaasadda, hay'adaha, iyo hal-abuurka tignoolajiyada ee siyaasadaha, barnaamijyada/mashruuca iyo ku-dhaqanka si loo ilaaliyo loona horumariyo caafimaadka iyo fayoobida bini'aadamka ee isbeddelka cimilada iyo dhacdooyinka cimilada,

1) Dhiirigelinta abaabulka maaliyadeed iyadoo la adeegsanayo agabka maaliyadeed ee kala duwan ee la heli karo si loo yareeyo khataraha la xiriira caafimaadka cimilada iyo helida dhaqaalaha deegaanka (khayraadka) looganagudbo caqabadaha hortaagan maalgashiga qaybta caafimaadka iyo fayoqabka iyo kor u qaadida helitaanka ganacsi ama suuqyo kale.
2) Siyaasadaha iyo qorshayaasha la xiriira cimilada ee guud ahaan nidaamyada iyo adeegyada caafimaadka Qaranka,

3) Sarre uqaadia iyo xoojinta awoodaha adkeysiga ee dadka, machadyada, isuduwidda iyo qalabyada kulugta leh nidaamyada iyo adeegyada caafimaadka.
4) Dardargalintahirgelinta siyaasadaha adkeysiga iyo yareeynta qiiqa iyo halbeegyada xarumaha caafimaadka iyo adeegyada muhiimka ah (sida Shaybaarka), iyo sida kaarboon-yar iyo siyaasadaha wax iibsiga ee waara iyo silsiladaha sahayda, iyo qaabaynta iyo dhismaha, oo ay kujiraan qiiqa hooseeya xeeladaha horumarinta ee muddada-dheer,
5) Kor u qaadida wax ka qabashada fashilka macluumaadka ama daldaloolada iyo helitaanka baahiyaha dadka aadka u nugul, sida haweenka iyocarruurta, iyo dadkada'da ah.
6) Hubi kordhinta sahayda dhaqaalaha cimilada ee la qabsiga iyo maalgashiga adkeysiga taasoo yaraynaysa nuglaanshaha iyo dhisidda joogtaynta waaxda caafimaadka
7) In la xoojiyo isticmaalka maaliyadda dowladeeda si loo aqoonsado bixinta/waxyaabaha dibadda ee wanaagsan, tusaaleahaan, maaliyadda la iskudarayee bixiyeyaasha adeegyada caafimaadka gaarka ah.
8) Balaarinta iyo kor u qaadida hindisaha deegaanka iyo dadaalka loogujiro bulshada deegaanka iyo qurbajoogta kuwajahan horumarinta caafimaadka, sida dhisidda xarumaha caafimaadka bulshada iyo dib u habeynta kaabayaasha caafimaadka.
9) In kor loo qaado wacyiga iyo tababarida xirfadlayaasha caafimaadka iyo bulshada deegaanka si kor looguqaado bixinta adeegyada caafimaadka
10) Hal abuuraaladeed ee lagu abaabulo maalgelinta guud iyo kuwa gaarka ah si loo dhimo khatarta maaliyadda gaarka ah iyadoo la tixgelinayo iska ashiga dawladda iyo kuwa gaarka loo leeyahay si kor looguqaado kaabayaasha caafimaad ee kaarboon-yar iyo adkeysiga-cimilada.

3.5 Qaybta Tamarta

Qaybta tamarta ayaa ah isha laga helo ku dhawaad saddex meelood meel greenhouse gaaska lagu sii daayo maanta waxaan haysanaa furaha lagaga hortagayo saamaynta ugu xun ee isbedelka cimilada change[15]. Gaaritaanka qiiqa hoose ee saafiga ah adduunka oo dhan marka la gaaro 2050 waxay u baahan tahay siyaasado iyo tallaabooyin mustaqbalka dhow.

[15] *Net Zero by 2050 A Roadmap for the Global Energy Sector (2021)*

Qaybta tamarta ee Soomaaliya waxaa hareereeyey caqabado is-daba-joog ah oo ka iimanayo colaado sannado ah, bixinta adeegga muhiimla ah, tamar la'aanta (30-50% wax-qabad la'aan) oo leh qiime aad u sarreeya, iyo xeerar guud aan jirin. Si gaar ah, oo lagu xisaabamayo 96% ilaha tamarta ee dalka, ku tiirsanaanta baayoomaaska ee korodhay ayaa sababtay xaalufin qoto dheer iyo xaalufka deegaanka ee meelo badan, iyadoo lagu qiyaasay 83% xaalufinta dhirta intii u dhaxaysay 1985-2015.

Qaybta tamarta ee Soomaaliya waxay leedahay astaamo badan oo ay wadaagaan waddamada ku jira ama ka soo baxaya colaadaha, taas oo ay dhowr shirkadood oo gaar loo leeyahay ay ku tallaabsadeen iyagoo abuuray shirkado koronto oo yaryar oo loo yaqaanno Bixiyaasha Adeegga Tamarta (ESPs). Korontada ugu badan ee xaaladahan oo kale ah waa mid baahsan, gaar ah oo koronto ah iyadoo la adeegsanayo shabakado awood yar oo dhexdhexaad ah (MV) iyo Voltage Hoose (LV) oo leh koronto-dhaliyaha yar yar ee Naaftada ah (HSDGs), marka hore u adeegaya. culeyskooda oo si tartiib tartiib ah u ballaarinaya si ay ugu adeegaan xaafadaha.

Helitaanka korontada waa mid hoseeysa taas oo lagu qiyaasay 35% dalka[16], taas oo ka dhigeeyso in 9 Milyan oo somali ah ay la qabsadaan koronto la’aan. Kala duwaananshaya helitaanka korontada ee magaaloyinka (waxay ku dhowdahay 60 %) , deeganada miyiga waxaa lagu qiyaasaa (15%) iyo qoysaska reer miyaga (1%). Waxaa sii dheeer canshuur iyo lacago la xiriira kuwas oo caqabad ka dhigaya helitaanka korontada. Wadanka malahan istiraatiyo koronto taas o oleh hal beegyo lagu beegsanaayo Ajandaha 2030 SDGs oo ay ka mid tahay SDG7 si loo gaaro aduunka dhan helitaanka tamar casri ah.

Sidaa daradeed, wadanka waxuu munaanta sinayaa maahida loo qabo in sare loo qaado helitaanka tamar ku filan iyo tamar ka qeyb qadan karto yareeynta qiiqa GHG. Dowlada waxeey ka shaqeeyneysaa hormarinta qeybta tamarta taas oo loo qabeeyay si farsameeysan, qiimo macquul iyo mid ay bulshada aqbalsantahay iyadoo la hubinaayo kobaca dhaqaalaha ee qulqulka tamar leesku haleyn karo.

---

[16] *https://trackingsdg7.esmap.org/ (Accessed 9 April 2021).*

Qaybta tamarta waa awood-bixiyaha ugu weyn ee kobaca dhaqaalaha iyo horumarka bulshooyinka. Kaabayaasha tamarta qaranka oo la hagaajiyay, la balaariyay, wax ku ool ah oo la isku halayn karo waxay hoos u dhigi karaan kharashaadka ganacsiga waxayna kordhin karaan awoodaha Soomaaliya.Soo saarista shidaalka ku salaysan shidaalka iyo isticmaalka shidaalka fosil ee qaybta gaadiidka ayaa si weyn uga qaybqaata qiiqa GHG. Kala bar dhammaan dhimista qiiqa loo baahan yahay si loo gaaro GHG saafiga ah 2050 waa inay ka yimaadaan tignoolajiyada la heli karo technologies[17].Abaabulida maaliyadda cimiladu waxay ka caawin kartaa dawladda inay bixiso dhiirigelin si ay u soo jiidato oo ay u kiciso maalgashiga dhinacyadan soo socda: Isbeddelka cimiladu wuxuu khatar gelinayaa kaabayaasha tamarta, ku tiirsanaanta tamarta ku saleysan shidaalka ee la dhoofiyo iyada oo aan la jaan qaadin waxay saameyn doontaa horumarka dhaqaalaha waxayna kordhineysaa dhibaatada tamarta ee dalka, taas oo bixisa in ka badan. 90 boqolkiiba korontada Soomaaliya.

Dawladuhu waxay u baahan yihiin inay xaqiijiyaan in tamar nadiif ah oo kala-guurka ahi ay dadka udub dhexaad u yihiin oo loo wada dhan yahay. Kharashaadka tamarta qoyska oo ah qayb ka mid ah dakhliga usoo haro qooyska, oo ay ku jiraan iibsashada qalabyada waxtarka leh iyo biilasha shidaalka, ayaa si liidata ugu kaca suuqyada soo koraya iyo horumarinta dhaqaalaha ee dariiqa eber ah ee shabakadayada iyada oo dad badani ay helaan tamar iyo baahida adeegyada tamarta casriga ahi si degdeg ah u korodhaayo.Xaqiijinta awood-siinta tamarta qoysku waxay u baahan tahay fiiro gaar ah: aaladaha siyaasadda ee si toos ah u taageeraya kuwa saboolka ah waxaa ka mid ah canshuur celin, amaahda iyo kaalmooyinka la sinaayo. Dawladuhu waa inay bixiyaan qorshayaal tallaabo-tallaabo ah oo lagu kalsoonaan karo si ay u gaadhaan himilooyinkooda hoose, dhisidda kalsoonida maalgashadayaasha, warshadaha, muwaadiniinta iyo waddamada kale.

Dawladuhu waa inay hirgeliyaan qaab-dhismeedka siyaasadda muddada fog si ay ugu oggolaadaan dhammaan laamaha dawladda iyo daneeyayaasha inay qorsheeyaan isbeddelka una fududeeyaan kala-guurka habaysan. Ujeedooyinkan mustaqbalka fog waxay u baahan yihiin in lagu xiro bartilmaameedyada iyo siyaasadaha muddada gaaban ee la cabbiri karo.Xeeladaha yareeynta-qiiqa ee qaranka ee muddada fog, oo uu ku baaqayo heshiiskii Paris, ayaa dejin kara aragti ku-meel-gaar ah oo heer qaran ah, sida warbixintan lagu sameeyay heer caalami ah.

---

[17] *GCF private sector strategy (2022)*

Shidaalka iyo kaydka dhuxusha oo dhawaan la ogaaday ganacsi ahaan waxay u badan tahay inay gacan ka geystaan sii qiiqo sii kordhaya. Abaabulka maaliyadda cimiladu waxay ka caawin kartaa dawladda inay bixiso dhiirigelin si ay u soo jiidato oo ay u kiciso maalgashiga meelaha soo socda:

Bayaanka siyaasadda:

1) Horumarinta jawi maalgashi oo ku habboon iyo kobaca dhaqaalaha ee la isku daray. Siyaasado iyo xeerar hufan, fog oo cad oo gudaha ka dhigaya arrimaha toga nee banaankaee qiiqa yareeya iyo kobaca u adkeysiga cimilada ayaa loo baahan yahay si loo yareeyo khatarta maalgashi ee wadamada soo koraya sida Soomaaliya.
2) U qoondeyn kheyraad ku filan si aad uga caawiso waaxda tamarta in ay ka gudubto caqabadaha maalgelinta ee mamnuuca ah una gudubta dhanka tamarta la cusboonaysiin karo.Dawladdu waa in ay horumarisaa tamarta nadiifka ah oo ay dib u soo ceshato kormeerkeeda iyo dajinta siyaasaddeeda. Dhiirigelinta waxaa ka mid noqon kara cafiska canshuuraha si loo dhiirigaliyo maalgashi shisheeye oo toos ah iyo soo dejinta tamarta dib loo cusboonaysiin karo Soomaaliya.
3) Dawladdu waa in ay horumarisaa iskaashiga dawladda iyo ganacsiga gaarka ah iyo in ay taageero sharci ah siiso maalgashadayaasha shisheeye si ay uga caawiyaan in ay maraan xeerarka federaalka iyo dawlad-goboleedyada iyo in ay u abaabulaan ilaha dhaqaalaha dheeraadka ah ee qaybta tamarta.
4) In la baaro in si degdeg ah oo baaxad leh loo hormariyo dhammaan teknoolojiyadda tamarta nadiifka ah ee waxtarka leh ee dalka iyadoo la kordhinayo tamarta la cusboonaysiin karo (inta badan qoraxda iyo dabaysha) iyo tamartaa biyaha, taas oo ah mid ka mid ah ilaha ugu weyn ee koronto yar-yar maanta.
5) Kor u qaadida iyo taageerada wax soo saarka guriga ee tamarta hufan, oo ay ku jiraan tamarta cadceedda iyo cuntada lagu kariyo ee dhuxusha iyo gaaska oo la hagaajiyay;
6) Kaabayaasha tamarta cimilada, taas oo la xiriirta is-dhexgalka khataraha isbeddelka cimilada iyo fursadaha qaabaynta, hawlgalka iyo maaraynta kaabayaasha; iyo

7) Hal-abuurka tamarta nadiifka ah waa in si degdeg ah loo dardargeliyo, iyadoo dowladdu ay gelineyso cilmi-baarista iyo horumarinta (R&D), muujinta iyo geynta aasaasiga u ah siyaasadda tamarta iyo cimilada. Waajibaadka iyo heerarka ayaa muhiim u ah kicinta kharashka macaamiisha iyo maalgashiga warshadaha ee tignoolajiyada ugu waxtarka badan,
8) Aasaasida maalgashi- khatarta yar si ay u buuxiyaan maaliyadda cimilada ee gaarka ah. Iyadoo la raacayo mabda'a lahaanshaha dalka, NDCs, siyaasadda tamarta qaranka iyo siyaasadaha maaliyadeed ee caalamiga ah ee cimilada, istaraatiijiyada ganacsiga gaarka loo leeyahay waxay kordhin doontaa awoodda hay'adaha maaliyadeed ee maxaliga ah, horumarinta mashaariicda gaarka ah, iyo shirkadaha, oo ay ku jiraan dhexdhexaadka iyo ganacsiga yaryar ee dalka, si ay u soo jiitaan raasamaal gaar ah oo loogu talagalay cimilada.
9) Dawladdu waa in ay u abaabushaa rasimaal si ay u hesho kaabayaal baaxad leh oo ay xoojiso wada shaqaynta iyo wada shaqaynta ka dhaxaysa horumarinta, maalgashadayaasha, hay’adaha maaliyadda dawladda iyo hay’adaha sharciyada dawladda.Tani waxay yaraynaysaa khataraha maal-gashadayaasha, hubinta Isbeddelka tamarta nadiifka ah ee guuleysta oo la awoodi karo, iyo xoojinta hay'adaha maaliyadeed ee gudaha iyo kuwa gobolka si kor loogu qaado maaliyadda cimilada gaarka ah.

3.6 U Diyaargarowga iyo ka jawaabida Aafooyinka

Masiibooyinka cimilada ee Soomaaliya waa caqabad weyn. Dalku aad ayuu ugu nugul yahay khataraha kala duwan ee cimilada la xiriira, kuwaas oo saamayn ballaaran ku leh dadka, dhaqaalaha iyo deegaanka.Masiibooyinka cimilada guud ee Soomaaliya waxaa ka mid ah abaaro, fatahaado, iyo duufaanno.Soomaaliya waxaa ka jira fatahaado iyo masiibo abaareed oo aad u daran oo soo noq-noqotay kuwaaso saameyn taban oo xun ku yeesha malaayiin Soomaali ah sanad walba nolosha dadka iyo duunyada sababa dhimashada dad iyo duunyaba, waxyeello u geysta hantida, deegaanka, kaabayaasha dhaqaalaha, dhaqaalaha iwm. Aafoyinka cimilada, oo isu beddela daadad iyo abaar, ayaa noqda kuwo soo noqnoqda marka isbeddelka cimiladu uu sii socdo.Abaaruhu waa masiibo cimilo oo soo noqnoqota Soomaaliya, taas oo keenta biyo la’aan, dalaggii beeraha oo gabaabsi, iyo xoolo beelay.

Abaaruhu waxay sababaan cunto yari, barakaca dadka, iyo colaadaha ka dhasha kheyraadka yarida, taasoo uga sii dartay xaaladda bini'aadantinimo ee dalka oo awalba cakiraneed. Maareynta masiibooyinka cimilada ee Soomaaliya waxay u baahan tahay habab dhinacyo badan leh oo ay ku jiraan u-diyaargarowga musiibada, nidaamyada digniinta ugu horayso, kaabayaasha u adkaysta cimilada, iyo maaraynta kheyraadka waara.Tani waxay ku lug yeelan kartaa hagaajinta hababka maaraynta biyaha, hirgelinta hababka digniinta ugu horayso ee waxtarka leh, dhisidda kaabayaasha u adkaysta cimilada sida biyo-xireennada iyo hababka waraabka, kor u qaadida beeraha iyo dhaqanka xoolaha ee waara, iyo xoojinta wax ka qabashada musiibada iyo hababka soo kabashada iyada oo loo marayo sugidda iyo abaabulida maalgashiga cimilada gudaha iyo caalamkaba. Soomaaliya waxa ay xaq u leedahay in ay hesho lacagaha cimilada adduunka taas oo ay ugu wacan tahay wax ku darsiga qiiqa sii daaya ee ay ku kordhiso adduunka oo aan macno badan ku fadhiyin balse aad bay ugu nugushahay saamaynta isbeddelka cimilada.

Bayaanka siyaasadda:

1) Xaqiijinta maalgelinta cimilada oo ku filan oo joogto ah Soomaaliya si ay u dhisto adkeysiga masiibooyinka cimilada iyo wax ka qabashada saameynta isbeddelka cimilada, oo ay ku jiraan fatahaadaha, abaaraha, iyo khataraha kale ee la xiriira cimilada.
2) Abaabulka maalgashiga cimilada gudaha iyo dibadda si loo taageero hirgelinta kaabayaasha u adkeysiga cimilada, hababka digniinta ugu horayso, tallaabooyinka u diyaargarowga masiibooyinka, iyo maareynta kheyraadka waara ee Soomaaliya.
3) In mudnaanta la siiyo maalgelinta cimilada ee nidaamyada maaraynta biyaha, oo ay ku jiraan dib-u-habaynta kaabayaasha waraabka ee jira iyo baragyada, si kor loogu qaado helitaanka biyaha, kor loogu qaado waxtarka isticmaalka biyaha, loona yareeyo saamaynta biyo yaraanta ee beeraha, xoolaha, iyo qaybaha kale.
4) Kor u qaadida dhaqamada beeraha iyo xoolaha ee jawigoodu wanaagsan yahay iyada oo loo marayo maalgelinta cimilada ee bartilmaameedka ah, oo ay ku jiraan taageerada noocyada dalagga u adkaysta cimilada, maaraynta dhulka waara, iyo xeeladaha maaraynta xoolaha kuwaas oo kor u qaadaya adkaysiga saamaynta isbedelka cimilada, sida abaaraha iyo fatahaadaha.

5) Xoojinta awoodda bulshooyinka maxalliga ah iyo hay'adaha Soomaaliya si ay si wax ku ool ah u maareeyaan masiibooyinka cimilada iyo la qabsiga jawiga isbeddelaya iyada oo loo marayo barnaamijyo karti-dhis ah, aqoon-wadaagis, iyo hindisayaal u adkeysiga cimilada ku saleysan bulshada oo lagu taageerayo maalgelin ku filan cimilada.
6) Kobcinta wax ku oolnimada iyo hufnaanta hababka maalgelinta cimilada ee Soomaaliya, oo ay ku jiraan habab maamul maaliyadeed oo hufan oo lala xisaabtami karo, isku xirka daneeyayaasha kala duwan, iyo kormeerka iyo qiimeynta mashaariicda iyo barnaamijyada cimilada si loo hubiyo isticmaalka ugu wanaagsan ee dhaqaalaha cimilada iyo sare u qaadida saameyntooda.
7) Ka-qaybgalka wadaagayasha caalamiga ah iyo iskaashiga si loo helo lacagaha cimilada adduunka iyo ka faa'iidaysiga kheyraadka dheeraadka ah ee maalgelinta cimilada ee Soomaaliya, oo ay ku jiraan la-qabsiga iyo kharashaadka dhimista cimilada, sanduuqa cimilada cagaaran, iyo hababka kale ee maaliyadda cimilada.

3.7 Qaybta Warshaaha

Soomaaliya waxa ay soo martay heerar hoose oo warshadaha ah taas oo ay ugu wacan tahay iskahorimaadyadii dabada dheeraaday taasoo ka dhigtay in maal-gashigii qaybta uu noqdo mid aan shaqaynayn. Qeybta wax soo saarka ayaa 10% ka ah wax soo saarka Soomaaliya, iyadoo diiradda la saaray suuqa gudaha[18].Si kastaba ha ahaatee, dhowrkii sano ee la soo dhaafay, waxaa soo ifbaxay wax soo saar heerar hoose iyo mid dhexe ah oo la xiriira sharaabka iyo cabitaanada, macdanta yar yar, samaynta saabuunta, warshadaynta caanaha, warshadaha dharka, qasaca kalluunka iyo warshada hilibka, alaabta guriga, iyo shamiintada, ka mid ah. kuwa kale.Taasi waxay keentay in maal-gashiga wax-soo-saarka fudud ee Soomaaliya uu kordho, iyadoo inta badan maal-gashiyada gaarka ah iyo ganacsiyadu ay saldhigyo ku leeyihiin Muqdisho, Hargeysa, Kismaayo iyo Boosaaso. Si kastaba ha ahaatee, xaaladda nabadgelyo-xumada iyo guud ahaan jawiga qallafsan ayaa ka dhigaya maal-gashiyada wax-soo-saarka ee muhiimka ah mid khatar ah, sidaas awgeed wax-soo-saarkoodu hooseeyo.

[18] *mitigation analysis and costing report Somalia*

Dowladda Soomaaliya waa in ay horumarisaa oo ay ka dhigtaa wax-soo-saarka aasaaska aasaasiga ah ee horumarka iyo nabad-dhisidda si loo xaqiijiyo baaxadda dhoofinta, abuurista shaqooyin iyo sumadda maalgashiga Soomaaliya. Alaabooyinka iyo badeecadaha gudaha laga soo saaro waa inay ahaadaan kuwo tartan leh oo bixiya qiime dheeraad ah si loo kordhiyo isticmaalka gudaha iyadoo la yareynayo badeecadaha aan loo baahnayn ee dibadda laga keeno.
Tani waxay dhiirigelin doontaa beeralayda maxalliga ah iyo kuwa wax soo saara. Soomaaliya waxay ahayd welina tahay waddan ku tiirsan wax soo dejinta. Inta badan waxa la soo dejiyo waa shay la xidhiidha cuntada, kuwaas oo sidoo kale laga soo saaro gudaha dalka, laakiin aan lagu farsamayn karin ama lagu maamuli karin dalka, sababtoo ah xirfad la'aan, maalgashi la'aan, shahaado iyo halbeegyo,Sidaa darteed, maalgashi la taaban karo ayaa loo baahan yahay si loo dhimo isu dheelitir la'aanta ganacsiga soo dejinta/dhoofinta iyadoo laga yaabo inay kordhiso dhoofinta marka baahida gudaha la daboolo.

Qaybta warshaduhu waxay ugu dambayntii noqon doontaa mid sbedel muuqda oo ku wajahan sidii Soomaaliya looga guuri lahaa cimilada xasaasiga ah (dalagga iyo xoolaha) ee dhaqaalaha ku salaysan una guuri doona adeeg adag, adkeysi iyo degganaansho ama dhaqaale ku salaysan warshado leh awood kala-duwan khayraadka dabiiciga ah iyo kuwa wanaagsan. ku salaysan adeega dhaqaale eewadamada horumaray.Seddexdii sano ee la soo dhaafay waxaa Soomaaliya laga hirgeliyay shirkado ganacsi oo caalami ah, sida Toyota, Hyundai automobiles, Coca-Cola, AR international, Favori, DP World iyo kuwo kale.

Soomaaliya waxa ay sidoo kale filaysaa in ay soosaarto kheyraad qiimo sare leh sida Shidaalka iyo Gaaska, Dhuxusha iyo macdanta kale ee muhiimka ah ee lagahelay dalka, gaarahaan xeebaha. Qaybtan soosaarista khayraadka dabiiciga ah waxay isticmaashaa xaddi badan ootamar iyo biyo ah waxayna ka qaybqaadataa qiiqa GHG.Intaa waxaadheer, qaybta warshaduhu waxay u nugulyihiin isbeddelka cimilada sababtoo ah waxay kuxirantahay kaabayaasha iyo adeegyada sida nidaamka gaadiidka, tamarta, iyo biyaha. Sidaadarteed, waxay u nugushahaycarqaladaynta ay sababaandaadadkaiyoabaaruhu.

Maalgelinta kaabayaasha waxay u baahanyihiin in ay caddaynta cimilada gudaha oo ay tixgeliyaan maalgelinta dib-u-warshadaynta iyo isdhaafisiga dhismaha ee qashinka ee la soosaaro iyo isticmaalka walxaha qashinka si ay u noqoto mid dib loo siiwarshadayo. Maaliyadda cimiladu waxay taageerikartaa ficillada kaarboon-yar iyo u adkeysiga cimilada eeq aybta warshadaha, oo ay kujiraan:

Bayaanka siyaasadda:

1) Kor u qaadida dhimista qiiqa GHG ee ka yimaada warshadaha (tusaale, dhismaha waaweyn, macdanta, iyo wax soo saarka).
2) In la hubiyo in mustaqbalka aasaaska warshadaha ee Soomaaliya aan lagu xirin teknoolojiyadda kaarboon-saaraysa, balse ay ku horumarto jawi deegaan, dhaqaale ahaan iyo mid bulsho ahaanba la aqbali karo si ay u noqoto mid ku tartanta suuqyada gudaha iyo caalamka.
3) Sahaminta, la qabsiga oo xoojineysaisticmaalka iyo tignoolajiyada wax soo saarka nadiifka ah ee hufan.
4) Kor u qaadida kala-duwanaanta ilaha tamarta iyo tignoolajiyada beddela shidaalka
5) Kor u qaadida isku dhafka tamar ay kaarboonkeeda hooseeya ee deegaanka iyo qaranka.
6) Dejinta nidaam lagu horumarinayo warshadaha cagaaran ee maalgashiga ganacsiga gaarka loo leeyahay.
7) In la abuuro jawi awood u leh ganacsatada yaryar iyo kuwa dhexdhexaadka ah si ay u soo bandhigaan kartida warshadaha yaryar sida dib-u-warshadaynta iyo dib-u-isticmaalka arrimaha maareynta qashinka iyada oo loo eegayo siyaasadda iyo taageerada maalgashiga.

3.8 Gaadiidka iyo Kaabayaasha dhaqaalaha

Qeybta gaadiidka ee Soomaaliya waxay ka kooban tahay inta badan gaadiidka waddooyinka, warshadaha duulista, dekedaha, iyo qaybta maraakiibta. Gaadiidka wadooyinku waa habka koowaad ee gaadiidka laga isticmaalo Soomaaliya. Waaxda duulista hawada Soomaaliya ayaa tobankii sano ee u dambeeyay muujiyay kobac aad u balaaran kadib markii ay dhibaato xoogan kala kulmeen dagaaladii sokeeye ee burburiyay garoomadii diyaaradaha iyo kaabayaashii duulimaadyada ee Soomaaliya.Dekadda iyo maraakiibta Soomaaliya ayaa wali sii shaqaynaysa iyadoo ay jiraan caqabado amni darro iyo iyadoo jirin haykal dawladnimo oo tayo leh oo kala xadaysan. Hadda, afar dekadood oo shaqeeya oo dalka ku yaal, oo ay ugu horreeyaan Muqdisho,

Kismaayo, Boosaaso, iyo dekedaha Berbera, ayaa bixiya gaadiidka maraakiibta.Inta badan isku xirka waddooyinka ayaa ku jira xaalad aad u xun, sidaas darteed waxay wiiqayaan habsami u socodka badeecadaha iyo adeegyada. Sidoo kale, waxaa xaaladda ka sii daray gaadiidka duugga ah ee waddooyinka oo aad u badan, iyadoo aan jirin wax sharci ah oo la xiriira soo dejinta gaadiidka casriga ah iyo kuwa ka weyn.

Kor u kaca heerka badda ee isbeddelka cimiladu waxay u badan tahay inuu keeno burburka garoomada diyaaradaha, dekedaha, iyo waddooyinka xeebaha iyo buundooyinka. Kuwani waxay horseedi karaan carqaladayn suurtagal ah dhammaan shabakadaha gaadiidka ee waaweyn, oo ay ku jiraan hawada, waddooyinka, iyo badda. Wadooyiinka Gaadiidka hadda jira ayaa ah kuwo ciriiri ah, waxaana lagu tilmaamaa waddooyin aan ammaan ahayn oo saxmad badan, gaar ahaan xilliyada aroorta iyo fiidka oo ay inta badan dadku u socdaalayaan shaqada taasoo u horseedda wasakhowga hawada iyo khasaaraha dhaqaale ee ka dhasha gaadiidka oo saacado badan ku socda oo ay weheliso kharashaadka shidaalka oo kordhay.Kaabayaasha gaadiidka, oo ay ku jiraan buundooyinka, garoomada diyaaradaha, iyo dekedaha, ayaa muhiim u ah ajendaha horumarinta dalka, sidaa darteed baahida loo qabo in ay noqdaan kuwo cadeeynayo cimilada si ay awood ugu yeeshaan in ay u adkeystaan xaaladaha cimilada aadka u daran ee qarniga.

Waaxda gaadiidku waa tiir muhiim ah oo horumarinta dhaqaalaha ah iyo awood-bixiyaha lagama maarmaan u ah xaqiijinta qorshaha horumarinta Qaranka Soomaaliya (2021-2014) iyo NDCs. Waaxda gaadiidka ayaa 28% ka ah dhismaha qiiqa GHG ee Soomaaliya 2015, waxaana la filayaa in qiiqa sii daa uu kordho sanadka 2030, iyadoo ay la socoto kororka wasakhowga hawada gudaha.

Waaxda duulista ayaa muujisay kobac la taaban karo inkasta ay sii jiri karto, naqshadeynta ayaa la dhayalsaday, taas oo laga yaabo inay u baahdaan inay la jaanqaadaan isbeddelka cimilada. Kaabayaasha gaadiidka sida tas-hiilaadka dekedaha, waddooyinka, iyo buundooyinka waxay u baahan doonaan in dib u habayn lagu sameeyo oo lagu dhiso habab waara iyo u adkaysiga cimilada taas oo lagu xisaabtamayo kor u kaca heerka badda iyo korarka dhacdooyinka cimilada daran sida fatahaadaha iyo duufaannada.

Tilmaanta siyaasadda maaliyadda cimilada qaranka waxay siinaysaa dhiirigelin iyo fursado waaxda gaadiidka si ay si weyn u yareeyaan qiiqa GHG oo ay kordhiyaan adkeysiga. Ficilada mudnaanta leh waxaa ka mid noqon kara:

Bayaanka siyaasadda:

1) Dib u dhiska iyo dayactirka kaabayaasha gaadiidka ee jira (oo ay ku jiraan garoomada diyaaradaha, dekedaha iyo waddooyinka) si loo taageero kobaca dhaqaalaha iyo helitaanka adeegyada bulshada.
2) Hormarint kaydka gaadiidka rakaabka oo la hagaajiyay
3) Dayactirka iyo dhisidda kaabayaasha magaalada, oo ay ku jiraan waddooyinka, buundooyinka, iyo hababka xakamaynta fatahaadaha.
4) Hirgelinta nidaamka gaadiidka degdega ah ee baska (BRT).
5) Ilaha tamarta nadiifka ah ee hooseeya ee soo baxaya
6) ch sida biofuels, gaaska dareeraha ah ama gaaska dabiiciga ah;
7) Shidaalka oo laga beddelo, tusaale ahaan, ka beddelashada nooca Bajaajka Hindida ah iyo shidaalka fosil ee lagu kaxeeyo gaadiidka dadweynaha iyo habka gaadiidka korontada oo nadiif ah;
8) Wadooyin Xajimi ah loo maro magaalooyinka caasimadda sida Muqdisho.
9) Xoojinta siyaasadda iyo qaab-dhismeedka sharciga, iyo awoodda hay'adaha iyo farsamada
10) In la kordhiyo shaqo abuurka inta lagu guda jiro horumarinta kaabayaasha dhaqaalaha, iyadoo xoogga la saarayo dhalinyarada iyo dadka naafada ah.
11) Hubinta iyo ilaalinta deegaanka in si waafi ah loogu tixgaliyay qaabaynta iyo hirgelinta faragelinta.
12) Isku-dhafka kaydinta xogta iyo nidaamyada diiwaan gelinta gaadiidka iyo shatiga wadista ee dalka iyo hubinta ilaalinta deegaanka in si waafi ah loogu tilmaansado naqshadaynta faragelinta.
13) Kor u qaadida iftiin hufan iyo iftiin dharaar ah sida qalab koronto oo hufan iyo kululaynta iyo karinta, dareeraha qaboojiyaha kale, soo kabashada iyo dib u warshadaynta gaasaska kala ah fluorinated (Ozone friendly gases).

CUTUBKA AFARAAD

WAX QABADAYADA ISTARAATIIJIYADED

4.0 Hordhac

Qorshayaashaan istaraatiijiyadeed waxay dejiyeen tilabooyinka mudnaanta leh si loo gaaro yoolalka iyo ujeedooyinka Siyaasadda Maaliyadda Cimilada Qaranka. Waxqabadyadani waxay ku salaysan yihiin caqabadaha, mabaadi'da, iyo fursadaha lagu qeexay qaybta hore ee 3aad siyaasaddan maaliyadda cimilada. Ujeedada guud ee siyaasadda maaliyadda cimiladu waa in kor loo qaado abaabulka iyo helitaanka maaliyadda cimilada ee ilo kala duwan si loo taageero hirgelinta tallaabooyinka kago'nashada kaqebqadashada qaran ee (NDC) ee Soomaaliya. Si loo xaqiijiyo kuwaan, siyaasadda maaliyadda cimilada Qaranka waxay diiradda saari doontaa afar qaybood oo muhiim ah oo ka mid ah waxqabadyada mudnaanta leh, oo ay ka mid yihiin: Kobcinta helitaanka maaliyadda cimilada caalamiga ah oo labada dhinacba ah, Horumarinta maalgashiga qaybaha gaarka ah ee howlaha laxariira NDC, Kobcinta xaaladaha suurtagalka ah ee isbeddelka cimilada ee wax ku ool ka ah iyo isku dhafka waxqabadyada loo dhan yahay iyo Samaynta Sanduuqa Isbedelka Cimilada ee Soomaaliya.

4.1 Samaynta Sanduuqa Cimilada Qaranka

Dadaalada kago' nashaha qaran ee Soomaaliya waxay ku talinaysaa in la sameeyo Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) kaas oo dalka ka caawin kara latacalidda caqabadahan isbeddelka cimilada sida dalalka kale ay udhisayn.

Sanduuqa Cimilada Qaranku waa hannaan ka taageera waddammada si ay u maareeyaan ka-qaybgalkooda maaliyadda cimilada iyada oo fududaynayso ururinta, isku-dhafka, isku-dubbaridka, iyo lasocoshada maaliyadda cimilada ee dalka . Sanduuqa Cimilada Qaranka(NCF) waxa uu bixiyaa nidaam uu wadanku kusocdo kaas oo taageeri kara dejinta yoolka isbedelka cimilada iyo barnaamijka istiraatijiyadeed, kormeerida, ansixinta mashaariicda isbedelka cimilada, cabirida fulinta mashruuca iyo waxqabadka, bixinta, hubinta siyaasada iyo xakamaynta maaliyadeed ee lacagaha isbedelka cimilada iyo ka caawinta maaraynta iskaashiga.

Sanduuqa Cimilada Qaranku waxa uu ka caawiyaa waddammada in ay si wada jir ah isugu daraan kheyraadka kala duwan ee heer qaran, iyaga oo siinaya hab awoodda looga wareejinayo maaraynta maaliyadda sare ee soo jireenka ah una guuraan maaraynta heerka waddanka. Ujeedooyinka isbeddelka cimilada ee waddan waa la maareeyaa waxaa laga taageeraa gudaha ee ma ahan oo kaliya ma ahan in bananka laga mamulo. Sidaa awgeed, samaynta Sanduuqa Cimilada Qaranka(NCF) waxa ay u baahan tahay in si taxadar leh loo tixgeliyo ujeeddooyinkeeda ka dibna la sameeyo qaab-dhismeed taageeraya gaaritaanka ujeedooyinkan. Qaar badan oo ka mid ah Sanduuqa Cimilada Qaranka ayaa bixiya adeegyo caadi ah. Si kastaba ha ahaatee, qaybaha saxda ah iyo qaababka lagu bixiyo adeegyadu aad ayay u kala duwan yihiin marka loo eego duruufaha iyo mudnaanta qaranka. Si kale haddii loo dhigo, habka loo qaabeeyey qaybaha lacagta ayaa qaabeeya sida lacagta cimilda qaranka udabosho tageeridda.

Tusaale ahaan, Sida Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) ee ay ka faa'iidaysatayn ama uga helayn malgalin lacageed maaliyadda guud ee caalamiga ah iyo tan qaranka ayaa ururin doonta oo isku dhafi donto kheyradka kala duwan Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) oo ku tiirsan oo keliya maaliyadda gaarka ah. farsamo iyo habab maaliyadeed oo habaysan ayaa loo baahan doonaa in si wax ku ool ah loogana gudbiyo ilaha dadweynaha iyo kuwa gaarka ah.

Intaa waxaa dheer, iyadoo ay ku tirsantahy qaababka kaladuwan ee maalgalineed, ee Sanduuqa Cimilada Qaranka waxaa laga yaabaa in ay xoojiso awoodaha daneeyayaasha qaranka, oo ay ku jirto helitaanka tooska ah ee maaliyadda cimilada. Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) waxay ka faa'iidaysan karaan lacagaha dowladda si ay u soo jiitaan maaliyad gaar ah oo ay u bixiyaan isku-dubarid heer-qaran oo ka mid ah inay wafaqdo nidaamka maaliyadda cimilada adduunka.

4.1.1 Ujeedada Sanduuqa Cimilada Qaranka

1) Uruurinta ilaha dhaqaalaha iyo ku jiheenta hawlaha isbeddelka cimilada ee kor u qaadaya mudnaanta qaranka
2) In la fududeeyo isku dhafka maaliyadda ee ilaha dadweynaha, kuwa gaarka ah, dhinacyo badan iyo labada dhinacba e ilaha si loo kordhiyo awoodda waddanku u leeyahay horumarinta mudnaanta cimilada qaranka.
3) Isku duwidda hawlaha isbeddelka cimilada ee waddanka oo dhan si loo hubiyo in mudnaanta isbeddelka cimilada si hufan loo fuliyo.

4) Xoojinta awoodaha lahaanshaha qaranka iyo maaraynta maaliyadda cimilada, oo ay ku jirto hay'adaha fulinta qaranka "helitaanka tooska ah" in lamal galiyo.

4.1.2 Hawlaha Muhiimka ah ee Sanduuqa Cimilada Qaranka

Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) waa inuu taageeraa dejinta yoolka iyo horumarinta qorshoyinka barnaamijka

5) Sanduuqa Cimilada Qaranku waa inuu bixiyaa dhaqaale ururin dhanka mudnaanta cimilada
6) Sanduuqa Cimilada Qaranku waa inuu bixiyaa hab lagu maareeyo iskaashiga isagoo si cad u qeexaya iyo isku dubaridka doorarka daneeyayaasha kala duwan ee isbedelka cimilada.
7) Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) waa in uu bixiyo ogolaanshaha mashruuca isku dubaridan iyo qaab dhismeedka fulinta barnaamijyada isbedelka cimilada. Bixi ansixinta mashruuca iyo in la taageero hirgelintisa
8) Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) wa inu bixiyaa xaqiijin siyaasadeed iyada oo loo marayo ilaalinta bulshada iyo deegaanka, hubinta maaliyadeed taaso xaqijineso la socodka maaliyadeed iyo warbixinta iyo cabbiraadda waxqabadka taas oo qeexaysa shuruudaha waxqabadka gaarka ah ka dibna qiimeeya mashaariicda iyo barnaamijyada si loo hubiyo in Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) ay u garsiso si wax ku ool ah oo hufan.
9) Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) waa in ay noqotaa il maareyn aqooneed iyo xog maareyn muhim ah oo isku xirta oo na faafisa casharrada/hababka dhanka mashaaricda isbeddelka cimilada iyo barnaamijyada.
10) Sanduuqa Cimilada Qaranka (NCF) waa in ay maamusho cabbiraadda waxqabadka, oo ay ku jiraan la socodka iyo ka warbixinta hawlaha iyo bixinta kheyraadka.

4.1.3 Qaab-dhismeedka Sanduuqa Cimilada Qaranka

Dowladda Soomaaliya ayaa magacaabi doonta khubaro farsamo si ay u qaabeeyaan sanduuqa cimilada Qaranka ee ku habboon oo leh doorar iyo mas'uuliyad cad iyadoo loo marayo hannaanka wadatashiga dhammaan jileyaasha cimilada ee dalka oo dhan.Iyadoo lagu salaynayo casharadii laga bartay ama qababka ugu wanagsan ee laga soo qaatay wadamada kale iyo duruufaha dalka, nashqada iyo qaab dhismeedka sanduuqa cimilada qaranka ayaa laga yaabaa in la tixgaliyo si loo hubiyo in habka ku haboon oo wax ku ool ah oo NCF ah la sameeyo kaas oo kordhinaya bixinta dhaqaalaha cimilada si loo taageero. mudnaanta qaranka: ujeedooyinka, malgalineed, maamul wanaaga maamulka oo sharci ah, qababka fulinta iyo la socodka, ka warbixinta , iyo xaqiijinta

(MRV). Go'aamada muhiimka ah ee qayb kasta oo maalgelin ah waa in loo tixgeliyo NCF si ay u gaarto yoolalka iyo hawlaheeda asaasiga ah.

4.1.Qaab-dhismeedka Sharci iyo Nidaaminta

Bayaanka Siyaasaded:

Marka la eego dabeecadda is-beddelka cimilada ee guud, siyaasad dabacsan oo dhammaystiran iyo dib-u-habeyn sharciyeed waxay awood u siin doontaa isbeddelka cimilada Soomaaliya iyo hirgelinta waxqabadkeeda kag’o nashada kaqebqadasho ee isbedelka cimilada qaran -NDC.

Dib-u-eegista, cusboonaysiinta, iyo socodsiinta maaliyadda cimilada ee shurucda qaranka ee dakhli ururinta iyo maaliyadda dadweynaha ayaa muhiim u ah abaabulka kheyraadka cimilada ee loo baahan yahay.

Waxqabadyada:

a) In la lagarto qaab-dhismedka caqabadaha sharci iyo sharciyeen ee wiiqi karta hay'adaha maaliyaded iyo ganacsiga gaarka loo leeyahay maalgashiga u adkeysiga cimilada, kaarboon-yar iyo soo jeedin xalal kale ;,
b) Kobcinta hawlgelinta Siyaasadda Qaran ee Isbeddelka Cimilada, 2020.
c) Dejinta sharciga maaliyadda ee cimilada oo ah cunsur muhiim ah ee looga baahan yahay nidaamka isbeddelka cimilada caalamiga ah, As aaska qaab-dhismeedka sharci-dejinta ee awood u leh si loo hirgeliyo NDC iyada oo la ansixinayo qaab-dhismeed gooni-gooni ah, oo guud ahaan ah Sharciga Isbeddelka Cimilada waafaqsan,
d) Dhiirigelinta wax ka bedelka siyaasadaha iyo sharciyada Qeeybaha muhiimka ah ayaa looga baahan doonaa si ay u waafajiyaan qaab dhismeedka sharciga isbeddelka cimilada iyo in la hubiyo in dhammaan falalka hoos yimaada kago’ nashada kaqebqadasho qaran NDC ay leeyihiin aasaas sharci si loo fuliyo loogana turjumo fikrado ku dhaqan leh . Tan waxa ku jiri kara siyaasado lagu horumarinayo maalgashiga cagaaran ee qaybaha sida tamarta, gaadiidka, dhismaha iyo beeraha,
e) Horumarinta hawlaha cimilada dalka oo dhan; waxaa jirta baahi loo qabo in siyaasadaha isbeddelka cimilada iyo qaab-dhismeedka sharci-dejinta lana socoto ansixin ama ay aqbalaan dhammaan dawladaha xubnaha ka ah federaalka si habsami leh loo hirgeliyo.

f) Miisaaniyad qaran oo loo qoondeeyay barnaamijyada isbeddelka cimilada iyada oo loo marinayo sanduuqa cimilada qaranka.
g) In la dhiso guddiyo heer federaal iyo heer gobol ah oo qaabilsan abaabulka kheyraadka cimilada taas oo qayb ka ah istaraatiijiyadda abaabulka kheyraadka.

4.2.Horumarinta Awoodda Hay'adaha

Bayaanka Siyaasaded:

Soomaaliya malahan awoodo hay'addeed oo ku filan si ay uga jawaaban dhammaan heerarka maalgelinta isbeddelka cimilada iyo kagonashada kaqebqadashada qaran (NDCs) Nidaamyada hay'adaha daciifka ah ee wax ka qabashada isbeddelka cimilada ayaa weli ah caqabad ku ah abaabulka kheyraadka iyo hirgelinta kagonashada kaqebqadasho qaran ee isbedelka cimilada (NDC) ee dalka. hadafka horumarinta awoodaha hay'adaha waa inay kor u qaadaan hagajinta maamulka isbeddelka cimilada wax ku ool ah oo hufan oo leh kormeer heer sare ah iyo jiheen siyaasadeed, isbeddelka cimilada ee guud ahaan dawladda; awood fulinta iyo u hoggaansanaanta; ku lug lahaanshaha heer dawladeed; madasha talobixinta daneeyayaasha; iyo bixinta khubaro farsamo oo aad ugu takhasusay.

Waxqabadyada:

a) Kor uqadista helitaanka maaliyadda cimilada caalamiga ah iyo labada dhinac iyada oo loo marayo isku xirka wasaaradaha ay khusayso si loo horumariyo hindise-sharciyeedka wadajirka ah oo loo maro mudnaanta wasaaradaha. Kor u qaadida awoodda si loo abuuro hab lagu ogaado mashaariicda socoto iyo saamiga maalgelinta kuwaas oo loo soo bandhigi karo ilo maaliyadeed oo kala duwan.
b) In la fuliyo qiimaynta aasaasiga ah ee baahiyaha kartida qaranka ee arrimaha la xidhiidha maalgelinta cimilada ee dhammaan hay’adaha ay khusayso, oo ay ku jiraan Wasaaradda Deegaanka iyo Isbeddelka Cimilada, wasaaradaha iyo hay’adaha dawladda ee ay khusayso iyo waaxaha heer-goboleed ee u xilsaaran arrimaha isbeddelka cimilada.
c) In la xoojiyo kobcinta tayada hay’adaha mudnaanta leh ee heer qaran iyo heer federaal iyo heer deegaan ee arrimaha la xiriira maamulka maaliyadda, halbeegyada aaminaad (wakiil) iyo ilaalinta deegaanka iyo bulshada.

d) Kor u qaadida ama kor u qaadida/hormarinta iyo hirgalinta la dagaalanka musuq-maasuqa, daah-furnaanta, isla xisaabtanka iyo habab dhawrsanaan oo gaar ah si loo ilaaliyo maaraynta dhabta ah ee dhaqaalaha cimilada.

e) In la sameeyo barnaamij awood-dhis ah oo heer qaran iyo heer dawlad-goboleed ah si looga caawiyo hay'adaha dawladda ee mudnaanta leh, hay'adaha maaliyadda, kuwa mashaariicda horumariya, iyo bulshada rayidka ah horumarinta mashaariicda bangiyada.

f) Qaabdhismeedka iskuxirka ee lagu soo jeediyay siyaasadda isbeddelka cimilada qaranka ee 2020 in lagu hawlgeliyo wakhtiga ugu yar ee suurtogalka ah. Tallaabooyinka horumarinta awoodda waa in ay ku jiraan awoodaha si buuxda loogu beddelo isbeddelka cimilada ee qorshaynta iyo hababka miisaaniyada iyo dadaallada lagu hagaajinayo awoodda hawlgelinta iyo hilidda ee lacagaha isbeddelka cimilada iyada oo loo marayo mashaariicda ay fuliyaan dawladda iyo qeybaha kale.

g) In la hormariyo barnaamij awood-dhis ah oo lagu caawinayo hay'adaha maaliyadeed ee qaranka iyo kuwa maxalliga ah inay qiimeeyaan khataraha tignoolajiyada cusub ee cimilada la xidhiidha iyo qaabaynta halabuur/hindiso maaliyadeed oo cusub si ay u taageeraan qaadashada warshadaha.

h) In la qiimeeyo jawiga maalgashiga gudaha iyo in la kordhiyo wacyiga iyo awoodda ganacsiga gaarka loo leeyahay iyo hay'adaha maaliyadeed. Qaybta gaarka loo leeyahay waa in la siiyaa macluumaad lagu kalsoonaan karo oo ku saabsan doorkooda iyo fursadaha maalgashiga cimilada muddada-dheer iyo dhexe ee qaybaha kala duwan ee dhaqaalaha iyo doorashooyinka tignoolajiyada waara ee kala duwan.

i) In la horumariyo barnaamijka dalka iyo khariidad lagu hirgelinayo. Dawladdu waa inay hogaamisaa nidaamka barnaamijka dalka soo koraya, kaas oo siinaya qaabeynta daneeyayaasha muhiimka ah si ay u helaan dhaqaalaha cimilada iyo bartilmaameedyada mudnaanta leh ee ilaha dhaqaalaha cimilada kala duwan iyo la-hawlgalayaasha fulinta.

j) watreejinta caqabadaha dhaqaalaha iyo ganacsiga gaarka loo leeyahay si loo xoojiyo u hoggaansanaanta shuruudaha maaliyadda cimilada sida heerarka kalsonanat, maareynta khatarta, ilaalinta deegaanka iyo bulshada, siyaasadda jinsiga iyo xeerarka sharciga si loo diyaariyo loona helo maaliyadda cimilada.

k) Hormarinta habraacyada is dhexgalka jinsiga ee qorsheynta, miisaaniyad-samaynta iyo hirgelinta maal-gelinta/falalka cimilada.

4.3.Qaab-dhismeedka Maamulka iyo Hay'adaha

5. Bayaanka Siyaasaded:

Iyadoo la tixgelinayo muhiimadda isbeddelka cimilada ee Soomaaliya, kadhabenta abuurista Sanduuqa Isbeddelka Cimilada ee Soomaaliya (SCF) ayaa muhiim u ah Soomaaliya si ay u diyaariyaan kheyradka ama howlaha lagama maarmaanka u ah isbeddelka cimilada iyo hirgelinta kago nashada kaqebqadasho ee qaran ee isbedelka cimilada (NDC-da.) Ujeedadu waa in la soo mariyo kheyraadka iyada oo loo marayo hannaanka miisaaniyadeed, SCF-na waxa ay yeelan doontaa caddayn badan oo ujeeddo ah oo u oggolaanaysa horumarinta khibradda qaranka iyo daahfurnaanta maalgelinta cimilada. Marka loo eego sii wadista ama kordhinta habka ay wada-hawlgalayaasha horumarku hogaaminayaan, SCF waxa ay bixin doontaa fursado badan oo muhiim ah oo lagu waafajiyo mudnaanta qaranka (mabda'a 'lahaanshaha'). Waxaa jira caqabado la qirsan yahay in loo isticmaalo lacagta si loo soo mariyo kheyraadka dadweynaha, laakiin kuwan waxaa looga gudbi karaa naqshad taxaddar leh.

Waxqabadyada:

a) Magacaabista hay'ad qaran oo la aqoonsan yahy la aminsanyahay oo karti leh (NIE) iyo la-hawlgalayaasha fulinta si ay si toos ah u helaan mashaariicda/barnaamijyada maalgelinta cimilada ee caalamiga ah ee dalka, sida GEC iyo GEF,

b) Yaglelidda iyo Hawlgelinta Sanduuqa Isbeddelka Cimilada ee Soomaaliya qaab-dhismeedka sharci ee jira ama la hormariyay sharci cusub sida Xeerka Isbeddelka Cimilada, si loo taageero maalgelinta hawlaha si sharci ah.

c) Xoojinta iyo hawlgelinta guddiyada waxyaha badan iyo danayesha guud si ay u hagaan geeddi-socodka lagu yagleelayo malgalinta, sida wasaaradaha iyo guddiga farsamada ee ay ku taliyeen siyaasadda isbeddelka cimilada qaranka ee 2020. Guddigu waa in uu yeesho wakiillo sare oo ka socda dawladda (federaal iyo Heerarka dawlad-goboleedka), Ururada Bulshada Rayidka ah iyo qaybaha gaarka loo leeyahay, iyada oo ay suurtogal tahay ka qayb-qaadashada la-hawlgalayaasha horumarinta.

d) Sanduuqa waxa kale oo uu u howlgalaya sidii hab isku xidhka maaliyadda cimilada si loola socdo socodka dhaqaalaha cimilada ee dalka. Doorka isku xidhka sanduuqa waxa la filayaa in uu ku xidho nidaamyada isku xidhka deeq bixiyayaasha ee Wasaaradda Qorshaynta. Lahaanshaha sanduuqa cimilada qaranka oo si buuxda u shaqeeya waxa ay u gogol

xaaraysaa lacagta heerka dawlad-goboleedka ee isbeddelka cimilada, halkaas oo xubnuhu ay ku asasi karaan unugyo maalgelinta cimilada oo u qaas ah oo ay u diyariyaan agabka hirgelinta tallaabooyinka cimilada.

e) Waa in si cad loo sheegaa oo la isku duwo doorarka iyo waajibaadka guddiga. Hawlaha guddiga waxaa ka mid ah in ay ansixiyaan habka maamul ee ugu waxtarka badan ee Sanduuqa, horumarinta iyo ansixinta hababka sharci iyo xeerarka Sanduuqa, oo ay ku jiraan habraaca iyo siyaasadaha Sanduuqa, horumarinta Shuruudaha tixraaca iyo qorista shaqaalaha Sanduuqa . Wasaaradda Maaliyadda ayaa guddoomineso guddiga

f) Dhisidda iyo ogolanshaha dhismaha awooddaha laxariira hufnaanta ee dalka si joogto ah iyo sida uu qabo axdigu.

g) Xoojinta iyo iswaafajinta wadoyinka kala duwan ee maaliyadda cimilada iyo horumarinta iyo dhaqan galinta hababka hawlgelineed ee wadanka hormarinayo si loo diyariyo qeyraadka, qoondaynta iyo qaybinta lacagaha la helay.

4.4 Qaab dhismeedka Soo jiidan kara horumarinta Maaliyadda Cimilada

Bayaanka Siyaasaded:

Dawladdu waxay soo jiidan doontaa malgalinta dhaqale e cimilada waxayna kor u qaadi doontaa maalgashiga cimilada iyada oo loo maraayo hanaan sisaasaded maaliyadeed iyo dhaqaale iyo habab iskaashi ku salaysan oo faa'iidooyinka iyo khatarta si siman loogu qaybiyo.

Waxqabadyada:

a. Kor u qaadida iyo dhiirigelinta in ay khibrado ka bartaan wadamada kale si loo gaaro istaraatiijiyooyinka horumarinta kaarboon-yareenta ee qaranka, oo ay ku jiraan yareenta qiiqa.

b. Ka shaqaynta hananak maaliyadda cimilada (Sanduuqa Isbeddelka Cimilada), hormarinta istaraatiijiyad lagu aqoonsanayo ilaha dhaqaalaha cimilada. Istaraatiijiyadu waxay sahmin doontaa dariiqooyinka suurtogalka ah ee lagu soo jiidan karo dhaqaalaha cimilada gudaha iyo dibadda, oo ay ku jiraan maalgelin shisheeye oo toos ah iyo maalgelin dhinacyo badan ama laba geesood ah.

c. In la dejiyo hanan iyo heerar lagu dheelli tiro qoondaynta dhaqaalaha cimilada ee la diyaariyay si loola qabsado loona yareeyo dadaalada cimilada.

d. Iyada oo la taageerayo hananka maaliyadda cimilada (Sanduuqa Isbeddelka Cimilada), xoojinta kor u qaadista maaliyadda cimilada iyada oo loo marayo iskaashi istiraatijiyadeed oo lala beegsaday saaxiibo laba geesood ah iyo kuwo dhinacyo badan leh.
e. Xoojinta "helitaan toos ah " maalgelinta cimilada iyada oo kor loo qaadayo wacyigelinta iyo kobcinta awooda si loo horumariyo heerarka aamindda, maaraynta mashruuca iyo ilaalinta deegaanka iyo bulshada dhexdeeda xarumaha mudnaanta leh.
f. Hormarinta qalab maaliyadeed ee dadweyne oo adag oo lala janqaadi karo si loo taageero loogana faa'iidaysto maalgashiga ganacsiga gaarka loo leeyahay ee kaarboon-yareenta iyo waxqabadyo u adkaysta cimilada.
g. Kor u qaadida kalsoonida maalgashadayaasha iyo ka qayb qaadashada hababka suuqa ku salaysan, iyada oo diirada la saarayo suuqa kaarboonka iskaa wax u qabso ah ee mudada gaaban iyadoo loo diyaarinayo hanaankii laysku raacay heshiiskii Paris.
h. In la fududeeyo ka qaybgalka Soomaaliya ee qaabaynta iyo hirgelinta habab iskaashi iyo habab ku salaysan suuqa.
i. Sara uqadista awoodda iyo horumarinta, hirgelinta iyo ka warbixinta hindisayaasha lagu taageerayo dhaqaalaha ku salaysan waxqabad, gaar ahaan la xariira mashaariicda dhirta.
j. In la sameeyo habab cusub oo loogu talagalay diyarinta kheyraadka dheeraadka ah, sida deegaan cagaaran.

CUTUBKA SHANAAD

DHAQAN GALINTA SIYAASADDA

5.0.Hordhac

Qaybtani waxay ka hadlaysaa maamulka siyaasadda malgalinta cimilada waxayna dabooli doontaa; hirgelinta, habaynta hay'adaha iyo doorkooda, kobcinta awoodda iyo kormeerka iyo qiimaynta.

5.1.Dhaqan galinta Siyaasadda

Wasaaradda Deegaanka iyo Isbedelka Cimilada waa in ay ahaato hay’adda hormuudka u ah una qaabilsan siyaasadda maaliyadda qaranka ee Soomaaliya si dhowna ula shaqeyso dhammaan jileyaasha cimilada oo ay ku jirto Wasaaradda Maaliyadda. Wasaaradda Deegaanka iyo Isbadalka Cimilada waa in ay diyaarisa hab ama siyaasad ku filan si loogu guulaysto fulinta siyaasada iyo horumarinta shuruucda iyo xeerarka loo baahan yahay. Waxqabadyada istiraatijiyadeed ee lagu muujiyay cutubka 4aad waxaa hawlgelin doona Wasaaradda Deegaanka iyo Isbedelka Cimilada iyo la-hawlgalayaasheeda, oo ay ku jiraan labada xubnood ee dawladda dhexe iyo kuwa federaalkuba, iyaga oo ku daraya tallaabooyinka gaarka ah ee qorshahooda istiraatijiyadeed iyo hawl-qabad haddii ay horeba u jireen. Haddii kale, waa in lagu horumariyo halka ay suurtagal tahay.

Qorshayaasha cimilada waxaa la siin doonaa macluumaad faahfaahsan oo ku saabsan tallaabooyinka gaarka ah ee lagu xisaabtamayo iyadoo lagu saleynayo baahiyaha iyo mudnaanta, wakaaladaha fulinta, iyo waqtiga iyo kharashka loo baahan yahay maalgashiga.

5.2.Hagajinta Hay'adaha

Hay’adaha dawladda ee muhiimka ah iyo daneeyayaasha ku hawlan gaarsiinta siyaasadda maaliyadda cimilada waa sidan;

Kormeerka, HirgelintaiyoDabagalka

Hay’adaha dawladda ee uguwaaweyn ee kuhawlan kormeerka, hirgelinta iyo daba-galka siyaasadda nmaaliyadda cimilada ayaa lagusheegay hoos;

a) Guddiga siyaasadda heerka sare ee Isbeddelka Cimilada Qaranka (Golaha Wasiirada), oo lagu dhisay siyaasadda qaranka ee cimilada sanadka 2020, uuna guddoomiye u yahay ra'iisul wasaaraha, ayaa hagi doona hirgelinta siyaasaddan maaliyadda cimilada waxayna heli doonaan ugu yaraan warbixinnada labadii sano ee la soo dhaafay. waxqabadka Siyaasaddan. Waajibaadka golaha waa in uu bixiyo jihaynta sharci-dejinta iyo siyaasadda, kormeerka, indha indheyn iyo hagidda isbeddelka cimilada ee dhammaan heerarka dawladda. Goluhu wuxuu maamuli doonaa hananka maaliyadda cimilada (Sanduuqa Isbeddelka Cimilada), oo ay ku jiraan oggolaanshaha codsiyada maalgelinta, samaynta go'aannada qoondaynta maalgelinta, iyo hagaajinta dabagalka iyo isku-duwidda maaliyadda cimilada.
b) Wasaaradda Deegaanka iyo Isbedelka Cimilada ayaa noqon doonta masuulka koowaad ee dhammaan arrimaha maaliyadda cimilada waxayna mas'uul ka tahay guud ahaan hirgelinta siyaasaddan maaliyadda cimilada. Wasaaradda Deegaanka iyo Isbedelka Cimilada waxay dejin doontaa sanduuqa Cimilada Qaranka ee loogu talagalay maaliyadda cimilada waxayna isku dubaridi doontaa oo fududayn doontaa hawlaha maaliyadda cimilada, oo ay ku jiraan hawlaha Guddiga Hagidda ee Wasaaraddaha dhexdoda.
c) Wasaaradda deegaanka iyo isbeddelka cimiladu waa inay sidoo kale talo farsamo iyo adeegyo ku saabsan isbeddelka cimilada siisaa Golaha Cimilada Qaranka.
d) Guddiga Hagidda ee Wasaaraddaha, oo sida ku habboon ula shaqaynaya habka maaliyadda cimilada (Sanduuqa Isbeddelka Cimilada), waa in ay dawladda u fidiyaan adeegyo la-talin ah, oo ay ku jiraan Golaha Cimilada Qaranka ee maaliyadda cimilada. Guddigu wuxuu ka koobnaan doonaa wakiillo ka socda wasaaradaha ay khusayso (sida lagu qeexay wareegtada rasmiga ah ee guddiga) iyo wakiillo ka socda qaybaha gaarka loo leeyahay, bulshada rayidka ah iyo tacliinta.

- **Dawladahaxubnaha ka ah federaalka iyo wasaaradaha kale ee dawladda, wakaaladaha iyo waaxyaha**

Wasaaradaha iyo hay’adaha kale ee dawladda ee doorka lama huraanka ah ka qaata hirgelinta siyaasaddan maaliyadda cimilada ayaa lagu xusay hoos.

a) Wasaaradda u xilsaaran tamarta iyo biyaha waa inay ka taageertaa dhammaan arrimaha khuseeya tamarta iyo biyaha ee siyaasaddan maaliyadda cimilada.

b) Wasaaradda u xilsaaran Beeraha iyo Waraabka iyo Wasaaradda Xanaanada Xoolaha iyo Kalluumaysiga iyo Dhaqaalaha Buluugga ahi waa inay ka taageeraan dhammaan arrimaha Xoolaha, Beeraha iyo Kalluumaysiga ee ku jira Siyaasadda Maaliyadda Cimilada.

c) Wasaaradaha xubnaha ka ah dawladda dhexe ayaa noqon doona marinka koowaad ee dhammaan arrimaha maaliyadda cimilada ee gobollada/goboleedyada.

d) Dawladaha hoose waa in ay ku xisaabtamaan dhaqaalaha cimilada dadaalkooda ku wajahan is bedelka cimilada ee degmada iyo Qorshayaasha Horumarineed ee isku dhafan, iyaga ooku xisabtamaya mudnaanta heer qaran iyo heer gobol.

e) Hay'adda masuulka ka ah loona xilsaaray maaraynta abaaraha iyo dhimista khatarta masiibooyinka waa in ay hubisaa in arrimaha maaliyadda cimilada ay ku dhex jiraan qorshayaasha maaraynta abaaraha iyo in saamaynta isbeddelka cimiladu si waafi ah wax looga qabto barnaamijyada maalgelinta si loo xaqiijiyo ilaalinta cimilada.

f) Hey'adda qaran ee isbedelka cimilada eeku xusanHeshiiska Qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee Isbeddelka CimiladaUNFCCC iyo hay'adda hirgalinta qaranka (NIE) ee Sanduuqa La qabsiga iyo GCF waa inay sii wadaan fududaynta ansixinta soo jeedinta mashruuca ee qoraalada fikradda iyo horumarinta soo jeedinta mashruuca iyo bixinta iyadoo ay kormeerayso hey'adda NDA.

g) Wasaaradda Qorshaynta iyo dhaqaalaha oo u qaabilsan dhanka maalgashiga, waxay doorkeeda ka qaadan doontaa fududaynta maalgashiga cimilada Soomaaliya ee maalgashadayaasha gudaha iyo dibaddaba, waxayna si gaar ah isugu xidhi doontaa, ulana socon doontaa fulinta mashaariicda Soomaaliya.

Daneeyayaasha kale

Bulshada rayidka ah, bahda waxbarashada iyo hey'adaha gaarka loo leeyahay ayaa ah daneeyayaasha muhiimka ah ee fulinaya oo kormeeraya siyaasaddan maaliyadda cimilada.

a) Hay'adaha cilmi-baarista iyo jaamacadaha ayaa kaalin muhiim ah ka qaadan doona cilmi-baarista, waxbarashada, kobcinta awoodda iyo sameynta xarumo heer sare ah oo ku saabsan tiknoolajiyada nadiifka ah, maalgelinta cimilada iyo yareenta qiiqa.

b) Bulshada Rayidka ahi waxay door muhiim ah ka qaadan doontaa wacyi-gelinta, la socodka iyo kormeerka waxaana lagu dhiirigelinayaa inay helaan dhaqaalaha cimilada si loo fuliyo hindisayaasha u adkaysta kaarboonka iyo cimilada hooseeya.

c) Qaybta gaarka loo leeyahay waxay noqon doontaa mid muhiim u ah fulinta tilaabooyin iyo maalgelinta tignoolajiyada u adkeysiga cimilada-kaarboon-yar.
d) In la sameeyo iskaashi dawladeed iyo mid gaar loo leeyahay oo ah goob lagu diyaariyo kheyraadka lana xoojiyo ka-qaybgalka daneeyayaasha hindisayaasha u adkeysiga jawiga kaarboon ee hooseeya, bixinta dhiirigelinta iyo dejinta maalgashiga cimilada oo wanaagsan.

CUTUBKA LIXAAD

LASOCODKA, TABINTA WARBIXINTA IYO QIIMAYNTA

5.0. Dabagalka iyo Qiimaynta

Wasaaradda Deegaanka, iyadoo la kaashanaysa Wasaaradda Qorshaynta, ayaa mas'uul ka ah la socodka iyo qiimaynta (M&E) waxayna horumarinaysaa barnaamij joogto ah oo loogu talagalay lasocodka iyo qiimeynta (M&E) ee siyaasadda maaliyadda cimilada. Barnaamijka waa in ay fuliyaan daneeyayaasha ay khusayso oo ka kala socda qaybaha dawladda iyo kuwa gaarka loo leeyahay waxaana la guda geli doonaa si loo hubiyo in siyaasadda aragtideeda fog, hadafkeeda, ujeedooyinkeeda iyo istiraatijiyaddeeda si habboon loo fuliyo. Siyaasaddan maaliyadda cimilada waa in dib loo eegis lagu sameeyaa saddexdii sanoba mar si loo qiimeeyo waxtarkeeda iyo sida ay ugu habboon tahay la tacaalidda arrimaha maaliyadda cimilada ee heer qaran iyo heer caalami.

Bayaanka siyaasadda:

Dawladdu waxay dhisi doontaa qaab-dhismeedka Kormeerka, Warbixinta iyo Xaqiijinta (MRV) heer qaran si ay u bixiso aragti cad oo ku saabsan qulqulka dhaqaalaha cimilada gudaha iyo kan caalamiga ah, isbeddellada, ilaha iyo ujeedooyinka.

Waxqabadyada:

a) hormari hanaan iyo samenta xeerar dejinaya hababka iyo awoodaha lagu kormeerayo dhaqaalaha, wareejinta tignoolajiyada, iyo taageerada awood-dhisidda ee la helay si loogu hoggaansamo Qaab-dhismeedka Hufnaanta ee Paris.

b) In la sameeyo hanaan lagu kormeerayo laguna daba-galayo adeegsiga maaliyadda cimilada ee kala duwan ee heer qaran, dowlad-goboleedyo xubinta ka ah federaalka, kuwa aan dawliga ahayn iyo kuwa gaarka loo leeyahay si kor loogu qaado daacadnimada loogana takhaluso dhaqamada musuqmaasuqa.

c) Iyada oo la kaashanayo habka maaliyadda cimilada (Sanduuqa Isbeddelka Cimilada), in la dhiso nidaamka daba-galka maaliyadda cimilada, oo ay ku jiraan horumarinta sharci-hoosaadyada loo baahan yahay, iyadoo la tixgelinayo hababka ugu wanaagsan ee caalamiga ah iyo shuruudaha Qaab-dhismeedka Hufnaanta ee Paris.

d) Mudnaan siinta iyo kor u qaadida isticmaalka hababka jira ee Kormeerka, Warbixinta iyo Xaqiijinta (MRV), xog ururinta iyo hababka maaraynta macluumaadka, sida horumarinta ama hagaajinta Nidaamka Kormeerka iyo Qiimaynta Isku-dhafka ah ee Qaranka (NIMES), Nidaamyada Macluumaadka Maareynta Maaliyadeed ee Isku-dhafan (IFMIS) iyo Nidaamka Macluumaadka Maareynta Mashruuca Elektarooniga ah (E- ProMIS) ee dhamaystirka, daahfurnaanta, isbarbardhigga, saxnaanta iyo hufnaanta ee ku saabsan maaliyadda cimilada iyada oo la shaqaynaysa wasaaradda qorshaynta.

e) Xaqijinta in nidaamka maaliyadda cimilada ee (MRV) uu si daah-furnaan ah ula jaan-qaadayo qaranka iyo dawladaha xubnaha ka ah federaalka qorshe horumarineed oo waara, miisaaniyad-dejin iyo nidaamyo lasocodka.

f) Daabacaada iyo faafinta macluumaadka la cusboonaysiiyay ee maaliyadda cimilada, iyo bixinta agabka lagama maarmaanka ah ee waajibaadka warbixinta caalamiga ah ee maaliyadda cimilada.

g) Taageerada dhisidda awoodda NDA, NIEs iyo jilayaasha kale ee maaliyadda cimilada si ay ula socdaan isbeddelka cimilada iyo saamaynta horumarinta waarta ee mashaariicda la fulinayo iyo warbixin ku saabsan barnaamijyada isbeddelka cimilada siyaasad-dejiyeyaasha iyo hay'adaha deeqaha.

h) Dhisidda awoodaha hay'adaha qaranka iyo federaalka xubnaha ka ah si ay uga qayb qaataan geeddi-socodka iyo nidaamyada (MRV), oo ay ku jiraan la socodka qulqulka dhaqaalaha, gudbinta tignoolajiyada iyo taageerada awood-dhisidda ee la helay; iyo la socodka saamaynta horumarka qaranka iyo kuwa waara ee ka dhasha hawlaha.

i) Horumarinta awooda hay'adaha si ay ufuliyaan xisaabinta asaasiga ah ee hay'adaha waaweyn ee soo saara GHG si loo fududeeyo la socodka iyo warbixinta qiiqa GHG, awood MRV ee maaliyadda ku salaysan natiijooyinka.

j) In la sameeyo isgaarsiin wax ku ool ah oo ku habboon labadii sano ee la soo dhaafay dadaallada dalka si loo abaabulo dhaqaale ku filan, oo ay ku jiraan bixinta lacagaha dadweynaha ee howlaha cimilada.

k) Samaynta hanaanka lagula soconayo qoondaynta miisaaniyada iyo bixinta kharashaadka kuwaas oo lagu abuuri karo miisaaniyad ka jawaabida sinanta bulshada iyo waliba gudaha wasaaradaha iyo hay’adaha cimilada .

LIFAAQA: QEEXITAANNO IYO ERAY-BIXIN

- **Cimilada:** Cabbir isku jir ah oo ah celceliska hananka kala duwanaanshaha heerkulka, qoyaanka, cirka sodhaca, dabaysha, tirinta qaybaha jawiga iyo doorsoomayaasha saadaasha hawada ee gobolka muddo dheer (badanaa 30 sano).

- **Isbeddelka Cimilada:** Marka loo eego heshiiska qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee Isbeddelka Cimilada ee UNFCCC, macneheedu waa "isbeddel cimilo oo si toos ah ama si dadban loog aaneeyo howlaha bani'aadamka kaas oo beddelaya ka koobnashaha jawiga caalamiga ah kaas oo ay u dheer tahay isbeddelka cimilada dabiiciga ah ee lagu arkay marka la barbardhigo. waqtiyada.

- **La qabsiga:** waxa ay ku qeexday UNFCCC oo ah heshiiska qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee Isbeddelka Cimilada "isbedel lagu sameeyay hababka dabiiciga ah ama bini'aadamka iyada oo laga jawaabayo kicinta cimilada dhabta ah ama la filayo ama saameyntooda, taas oo dhexdhexaadisa waxyeelada ama ka faa'iidaysiga fursadaha faa'iidada leh".

- **Yareyn ama Hoos u Dhigid (Mitigation):**Waa ficillada aadanaha ee ku aadan siddii loo yareeyn lahaa kaarboonka hawada wasakheeya.Tusaale: isticmaalka shidaal nadiif ah amaaalado aan shidaal badan isticmaalin, tamarta cadceedda/qoraxda ama dabeysha, dhir-beeris iyo balaarintakeymaha. (UNFCCC).

- **Erayga "maaliyadda cimilada":** waxa loo qeexi karaa siyaaba kaladuwan mana jiro qeexid la isku raacay. Qiimaynta Laba Sannadlaha ah ee 2016 iyo Dulmarka Maaliyadeed Cimilada (UNFCCC), waxa loola jeedaa maaliyadda cimilada sida ilaha dhaqaale ee loo qoondeyay la qabsiga iyo yaraynta isbeddelka cimilada adduunka oo dhan, ujeeddaduna tahay yaraynta qiiqa ama hawoyinka jawiga e dhulka GHG, yaraynta unuglaanshaha, iyo joogteenta iyo kordhinta adkeysiga aadanaha iyo nidamyada deegaanka. Ku keenayo isbeddelka cimilada xun.

- **Hay’adda Qaran ee cimilada (NDA):** Maamulka ay umagacawdo dowladda dhexe ee Sanduuqa Cimilada Cagaaran, in ay ku taliyaan soo jeedinta maalgelinta guddiga iyada oo la raacayo lana tixgalinayo istaraatiijiyada cimilada iyo qorshayaasha qaranka..\

- **Hay'ada hirgalinta Qaranka isbedelka Cimilada (NIE):** Waa Hay'ad qaran oo sharci ahoo ay aqoonsi ka heshay GCF gudigeeda oo buxisa shuruudaha/qodobbada helitaanka maalgelinta hirgelinta waxqabadyada la aqbali karo ee GCF ay ansixisay.

- **Hay'ad la aqoonsan yahay:** Hay'ado/ nidamyo qaran, gobol ama qeybo badankuwaas oo buuxiya heerarka sanduuqa oo gaaray marka loo ego heerka aqoonsiga. Waxay noqon kartaa mid gaar ah, mid guud ama mid aan dawli ahayn. Hay'adaha waxay noqon karaan kuwo loo aqoonsado inay fulinayaan, gaarsiinayaan ama fulinayaan.

- **Hay'adda Fulintu (EE):** Waa hay'ad mas'uul ka ah fulinta mashaariicda/barnaamijyada ay maalgeliso GCF. Waxa dalka ka jiri kara wax ka badan hal hay’ad fulinaysa mashruuca. Hay’adahan fulinaya waxa dooranaya hay’adaha fulinaya, iyaga ayaana kula xisaabtamaya. Mararka qaarkood, labada hay'ad fulinaysa iyo Hay'ada hirgalinta Qaranka **(**NIE) waxay noqon karaan nidaam isku mid ah.

- **Hay'ad:** Wa hay'ad raadinaysa aqoonsiga ee Sanduuqa cimilada cagaaran (GCF) si ay uga hesho ilaha dhaqaale Sanduuqa mashaariicdeeda iyo barnaamijyadeeda. Hay'aduhu waxay noqon karaan hay'ad qaran, gobol ama caalami ah oo ka kala socda qaybaha dowladda iyo kuwa gaarka loo leeyahay. Hay'adaha qaarkood waxay ciyaaraan doorka fulinta mashruuca/barnaamijka heer qaran ee ay heshay hay'adda la aqoonsan yahay.

- **Awood uyeelasho toos ah oo hormarsan (EDA):** Waa hab ay waddamada soo koraya ay ku helaan dhaqaale iyaga oo u maraya hay'ado qaran oo laga aqoonsan yahay GCF si ay u hirgeliyaan barnaamijyo leh go'aan gaar ah oo xulashada iyo ansixinta mashaariicda heer waddan. Dalka iyo hay'aduhu waxay leeyihiin lahaansho dheeraad ah iyo awood go'aan-qaadasho si ay u fuliyaan barnaamijyada ay ku heshiiyeen GCF.

- **Iskaashiga Dawladda iyo Haydaha Gaarka ah:** Xariir qandaraas oo u dhexeeya qaybta dawladda iyo shirkadaha gaarka loo leeyahay si loo maalgeliyo, loo qaabeeyo, loo dhiso loona iyo hawlgelinta tas-hiilaadka sida waddooyinka, isbitaallada iyo dugsiyada. Ujeedada xiriirkani waa in la isticmaalo siyaasadaha iyo qawaaniinta dadweynaha si looga faa'ideysto maalgelinta ganacsiga gaarka loo leeyahay, kuwaas oo lacag ka heli doona hay'adda dadweynaha bixinta adeeg qeexan.

- **Habka Horumarinta Casriyeynta (CDM):** Nidaam hoos yimaada hab-maamuuska Kyoto kaas oo wadamada horumaray ay ku maalgelin karaan mashaariicda yaraynta ama ka saarida qiiqa gaaska aqalka dhirta lagu sii daayo ee wadamada soo koraya iyo, beddelkeeda, ay helaan sumcad si ay sidaas u sameeyaan, taas oo ay codsan karaan buuxinta xadka qasabka ah. on iyaga u gaar ah sideynta qiiqa.

- **Helitaanka Maalgelin toos ah:** Habka ay hay'adaha qaranka ee la aqoonsan yahay (hanashada awood e tooska ah) ee dalalka soo koraya ay si toos ah u helaan maalgelin ay bixiso sanduuqa caalamiga ah si loo fuliyo mashaariicda iyo/ama barnaamijyada la doortay. Hay'adahan ayaa laga yaabaa inay rabaan inay doortaan hay'ado kale oo fulinaya si ay u fuliyaan shaqada.

- **Hay'adda fulinta (IE):** Waa hay'ad mas'uul ka ah qiimeenta iyo taageeridda mashruucyada iyo soo jeedinta barnaamijka iyo bixinta maalgelinta sanduuqa marka soo jeedinta lagu guuleysto.

- **Hananka yarenta sideynta qiiqa:** Habka suuqa ku salaysan ee lagu xakameynayo qiiqa gaaska aqalka dhirta lagu koriyo. Waxay sahlaysa gadashada iyo iibinta gaaska aqalka dhirta lagu koriyo iyada oo siinaya shahaadooyin la aqoonsan yahay.

- **Qaab-dhismeedka Dabagalka iyo la-xisaabtanka:** Baaritaan xilliyeed ah waxqabadka hay'adaha la aqoonsan yahay oo ay soo hormariso GCF. Qaabdhismeedku waxa uu leeyahay laba qaybood: i) La socodka hay'adda la aqoonsan yahay oo u hoggaansan heerarka aqoonsiga iyo ii) Kormeerka iyo qiimaynta mashaariicda iyo barnaamijyada ay maalgeliso GCF. Kormeerka u hoggaansanaanta (1), hay'adaha la aqoonsan waxay u baahan yihiin inay

sameeyaan is-qiimeyn sannadle ah, dib-u-eegis muddada-dhexe ah iyo sidoo kale dib-u-eegis u hoggaansanaanta haddii loo baahdo.

- **Qorshaha la qabsiga qaranka (NAP):** Wa Hannaan lagu dhisay qaab-dhismeedka laqabsiga ee Cancun (CAF). Waxay awood u siinaysaa Axsaabta inay dejiyaan oo ay hirgeliyaan qorshayaasha la-qabsiga qaranka (NAPs) si ay u ogaadaan baahiyaha la qabsiga muddada-dhexe iyo fog iyo horumarinta iyo hirgelinta xeeladaha iyo barnaamijyada wax looga qabanayo baahiyahaas. Waa geedi socod joogto ah, horusocod ah oo soo noqnoqonaya kaas oo raacaya hab waddanku hoggaamiyo, dareen-lab iyo dhedig, ka qaybqaadasho iyo hab hufan oo dhammaystiran."

- **Kago nashaha kaqebqadashada qaran (NDC):** Wa Matalaat dadalo dhowr ah uu wadan kastaa sameeyay si loo dhimo qiiqa qaranka iyo la qabsiga saameynta isbedelka cimilada. Heshiiska Paris (Qodobka 4, faqradiisa 2) ee Heshiiska Qaab-dhismeedka Qaramada Midoobay ee Isbeddelka Cimilada (UNFCCC) wuxuu u baahan yahay dhinac kasta inuu diyaariyo, la xiriiro oo uu ilaaliyo tabarucaadka qaran ee go'aamiyay ee isdaba jooga (NDCs) ee uu doonayo inuu ku guuleysto. Dhinacyadu waa inay raacaan tillaabooyinka dhimista gudaha iyadoo ujeedadu tahay in la gaaro ujeedooyinka tabarucaadka xigasho: UNFCCC.

- **Kaalmada Horumarinta Rasmiga ah (ODA):** Waxa loola jeedaa kaalmada maaliyadeed ee la siiyo wadamada soo koraya iyo hay'adaha kala duwan ee hay'adaha rasmiga ah, oo ay ku jiraan dawladaha gobolka iyo dawladaha hoose ee wadamada horumaray, si kor loogu qaado horumarkooda dhaqaale iyo daryeelkooda. ODA waxa kale oo loo yaqaan gargaarka shisheeye.

- **Hananka Maalgelinta**: ‘’Xisbiyada dalka horumaray waa in ay bixiyaan ilo dhaqaale si ay uga caawiyaan xisbiyada dalka soo koraya fulinta heshiiska UNFCCC’’. Si taas loo fududeeyo, Axdigu waxa uu sameeyay hannaan maaliyadeed si dhaqaale loogu bixiyo Xisbiyada dalka soo koraya. Hawlgalka Farsamaynta Maaliyadda waxaa loo xilsaaray Xarunta Deegaanka ee Caalamiga ah (GEF) iyo Sanduuqa Cimilada Cagaaran (GCF).

- **Tabcashada Casriga ah (Climate Smart Agriculture):**Waa habka hagasiddii loo qaadi lahaa tallaabooyinka loo baahan yahay inisbeddel lagu sameeyo nidaamka wax soo saarka beeraha iyadoo la tixgelinayo isbeddelka cimilada is la markaana si wax ku ool ah loo horumarinayo sugnaanta cuntada. Ujeedooyinka **Tabcashada Casriga ah** waa saddex: in si joogteysan/waara (sustainable) kor loogu qaado wax soo saarka beeraha iyo dakhliga ka soo baxa, kor u qaadida la-qabsashada iyo u adkeysiga isbeddelka cimilada, iyo yareynta ama hoos u dhigidakaarboonka hawada wasakheeya intii suurtagal ah (IPCC).

- **U diyaargarowga Masiibooyinka:**Waa tallaabooyinka la qaado si loogu diyaargaroobo ama loo yareeyo waxyeelooyinka masiibooyinka. Waa saadaalinta iyo haddii ay suurtagal tahay, ka hortagga masiibooyinka, yareynta saameynta soo gaadhi kartanoolaha iyo deegaanka, in si wax ku ool ah looga jawaabo waxna looga qabto saameynta/raad-reebkooda masiibooyinka. (Ururka Caalamiga ah ee Laanqeyrta Cas iyo Bisha Cas - IFRC).

- **NidaamkaDigniinta Hore** (**Early Warning System**):Waa awooddaha loo baahan yahay in la sameeyo/kobciyosi loo ururiyo loona faafiyo (baahiyo) macluumaadka digniinta oo wax ku ool ah iyadoo la baahinayo wakhtiga ku haboon ama loo baahan yahay. Taasi waxa ay dadweynaha, bulshada iyo cid kasta u suurtogelinaysaa in ay helaan wakhtiama fursad ay ugu diyaar garoobaansi loo yareeyo waxyeelada ama khasaaraha masiibooyinka ka dhalan kara (IPCC).

- **Kaarboonka Hawada Wasakheeya (GHGs):**Waa gaasaska wasakheeya hawada kuwaas oosababa kululaansha adduunka iyo isbeddelka cimilada. Gaasaskaas kuwa ugu muhiimsan waxaa ka mid ahKaarboon laba oxide (CO_2), methane (CH_4) iyo nitrous oxide (N_20). Gaasaska kale ayaa ah hydrofluorocarbons (HFCs), perfluorocarbons (PFCs) iyo sulphur hexafluoride (SF_6). (UNFCCC).

- **U adkaysiga:**Sida laga soo xigtay IPCC, waa "awoodda nidaamka bulsho ama deegaan si uu u adkeysiga dhibatoyinka iyadoo la ilaalinayo isla qaab-dhismeedka aasaasiga ah iyo siyaabaha loo shaqeeyo, awoodda is-abaabulka iyo awoodda la qabsiga dhibatoyinka iyo isbeddelka." Waa awooda lagu noolaado, laga soo kabsado oo xataa lagu horumariyo xaaladaha cimilada

ee is-beddelka ah. Waxaa ka mid ah awoodda lagu fahmo saameynta suurtagalka ah iyo in la qaado tallaabada ku habboon ka hor, inta lagu jiro iyo ka dib dhacdo gaar ah, sida daad weyn ama abaar dabadheer, si loo yareeyo saameynta xun iyo ilaalinta awoodda wax ka qabashada xaaladaha isbeddelaya, oo ay ku jiraan xaaladaha aan la saadaalin karin.

- **Xeerka Miisaaniyadda Isbeddelka Cimilada:** Xeer loo isticmaalo in lagu sumadeeyo madaxda miisaaniyada qaranka ee ku saabsan isbeddelka cimilada, tusaale ahaan, la qabsiga iyo yaraynta, iyada oo loo qaybinayo tallaabooyinka cimilada saddex qaybood - aad u habboon, habboon oo dhexdhexaad ah. Waxay ka caawisaa si ay ula socdaan mugga iyo dabeecadda maaliyadda cimilada iyo fududaynaysaa mudnaanta maalgashiga horumarinta khuseeya cimilada ee qaybaha ugu nugul (Dowladda Nepal).

- **Nuglaanta/Ujilicsananta:** Marka loo eego IPCC waa "heerka uu nidaamku u nugul yahay oo aanu awoodin inuu la qabsado, saamaynta xun ee isbeddelka cimilada oo ay ku jiraan kala duwanaanshaha cimilada iyo deeganada adag.

- **Awoodsiinta Deegaanka:** siyaasadda qaranka oo adag iyo Qab-shaqeedka Macaahidd, si wax ku ool ah loo qorsheeyo, hilidda, bixinta, maaraynta cimilada iyo si hufan oo isla xisaabtan ah.

- **Ilaalinta Deegaanka iyo Bulshada:** Barnaamij kasta ama mashruuc kasta waa inuu xaddidaa khataraha deegaanka iyo bulshada ugu yaraan. Ilaalinta Deegaanka iyo Bulshada (ESS) waa tillaabooyinka la qaaday si looga hortago loona yareeyo waxyeelada aan loo baahnayn ee suurtagalka ah ee dadka iyo deegaanka

- **Kabidda/ tageerada deegaanka** iyo wareejinta la midka ah waa wareejinta loogu talagalay in lagu taageero hawlaha ilaalinta deegaanka ama lagu yareynayo isticmaalka iyo soo saarista kheyraadka dabiiciga ah. (Xigasho: SEEA)